Kč 30,– 5783 ÚNOR 2023 *ROČNÍK 85*

ראש חדש ROŠ CHODEŠ

ŠVAT
ADAR

VĚSTNÍK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU

NOVÁ SYNAGOGA V BABÍM JARU

(K textu na stranách 10–11.)

ZASEDÁNÍ RADY FŽO V ČR

Poslední zasedání Rady FŽO v roce 2022 se uskutečnilo 21. prosince. Zúčastnilo se ho 27 členů prezenčně a 12 on-line, řídil ho předseda FŽO Petr Papoušek, byly zastoupeny všechny židovské obce. Projednávalo se celkem osm bodů: **1.** kontrola zápisu z minulého jednání; **2.** hospodaření ŽMP a rozdělení daru ŽMP 2023–2024; **3.** plnění rozpočtu FŽO za třetí čtvrtletí 2022; **4.** návrh rozpočtu FŽO na rok 2023; **5.** zmocnění ŽMP k jednání s MV ČR; **6.** průzkum FRA o diskriminaci a trestných činech z nenávisti proti Židům; **7.** volba kandidátů do správní a dozorčí rady NFOH; **8.** různé.

1. Kontrola zápisu z minulého jednání – na funkci ředitele ŽMP byla správní radou ŽMP vybrána Pavla Niklová, nastoupí od 1. července 2023, do té doby řídí muzeum Leo Pavlát; Národní strategie proti antisemitismu – proběhla jednání s premiérem i Ministerstvem financí ČR, v letech 2025–2029 NFOH obdrží od státu v rámci Národní strategie 31,5 milionu Kč každoročně pro grantová řízení. Specifikováno a zveřejněno bude v usnesení vlády do poloviny roku 2023.

2. Hospodaření ŽMP a rozdělení daru ŽMP 2023–2024 – ve fondu zůstává 5060 tis. Kč. Poslední prosincové prezidium navrhuje tyto prostředky vyčerpat s tím, že budou použity během dvou let (2023 a 2024). Hlasování: 27 přítomných a 12 on-line. Pro 38, zdržel se 1. **Návrh byl schválen**.

3. Plnění rozpočtu FŽO za třetí čtvrtletí 2022 – předseda konstatoval, že rozpočet roku 2022 je plněn rovnoměrně podle plánu, takto jej projednalo prezidium. Rada vzala informaci na vědomí.

4. Návrh rozpočtu FŽO na rok 2023 – rozpočet vychází z roku loňského, celková částka činí 88 milionů, velká část prostředků pochází z grantu Claims Conference, prochází rozpočtem federace a je rozdělena přes agentury na péči o klienty. Na straně příjmů je uveden jak dar ŽMP, tak příspěvek od státu na činnost, který se od roku 2023 bude snižovat. S ŽO bude třeba jednat o rozdělení příspěvku. Druhá část náhrad od státu se sice zvyšuje o inflační doložku, ale v roce 2042 skončí, což bude pro federaci problém, protože vzhledem k okolnostem současné příjmy nemůže investovat, ale musí je používat na svůj provoz i na

AKTUALITY

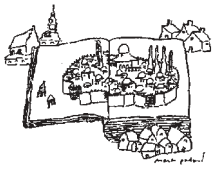

příspěvky pro ŽO. Středisko opravy a údržba, revitalizace jsou financovány hlavně z NFOH a dalších grantů. Programy židovské mládeže jsou financovány JDC, částečně ŽOP – podíl FŽO je zásadní. Zástupce ŽO Brno považoval za podle jeho názoru nedostatečné vysvětlení konkrétních výstupů činností ve vazbě na výši jednotlivých kapitol a na chybějící výhled zdrojů dlouhodobého financování.
Hlasování: 26 přítomných a 12 on-line. Pro 36, zdrželi se 2. **Návrh rozpočtu na rok 2023 byl schválen.**

5. Zmocnění ŽMP k jednání s MV ČR – tajemník FŽO Michael Pelíšek vysvětlil nutnost opětovného schválení pověření pro ŽMP k jednání s odborem archivní správy MV. Jedná se pouze o formální úpravu textu a fakticky se na již schváleném záměru nic nemění. Se změnou bylo seznámeno a souhlasí i vedení ŽO v Praze. Hlasování: 26 přítomných a 12 on-line. Pro 33 přítomných, proti 2 on-line, 1 se zdržel. **Návrh byl schválen**.

6. Průzkum FRA o diskriminaci a trestných činech z nenávisti proti Židům – od 25. ledna 2023 bude po dobu šesti týdnů probíhat v ČR on-line průzkum o diskriminaci a trestných činech z nenávisti vůči Židům, který organizuje agentura FRA. Agentura FRA je agentura Evropské unie pro základní práva. V minulosti prováděla již dva stejné on-line průzkumy ve zhruba 12 zemích EU. ČR bude do tohoto průzkumu zařazena poprvé. Data bude shromažďovat výzkumná agentura Kantar. Průzkum bude probíhat on-line a je určen pro všechny osoby, které samy sebe identifikují jako Žida/Židovku. O spuštění průzkumu a dalších souvislostech bude FŽO dále informovat. P. Papoušek upozornil na důležitost tohoto průzkumu a apeloval na přítomné, aby pomohli se získáním co největšího počtu respondentů (členů i nečlenů ŽO). Pro relevantnost dat je nutné získat minimálně 500 respondentů.

ŽO Teplice doporučuje ověřit, kdo stojí za touto agenturou. M. Pelíšek uvedl, že si nemyslí, že by získaná data mohla být jakkoli zneužita.

7. Volba kandidátů do správní a dozorčí rady NFOH – návrhy kandidátů s životopisy byly členům rady rozeslány s pozvánkou. V tajné volbě byli do správní rady NFOH zvoleni D. Soukup a M. Munková. Do dozorčí rady byl prezenčně zvolen J. Süss.

8. Různé – D. Steiner podal informaci o průběhu makabiády, které se celkem účastnilo 10 000 sportovců. Česká výprava čítala pět účastníků a získala několik medailí v různých disciplínách.
M. Lichtenstein informoval o tom, že v DSP Hagibor je skutečně problém s obsazováním lůžek, nejsou vytížená, zvažuje se do budoucna jejich využití pro druhou generaci.

Rabín E. K. Sidon informoval, že se účastnil setkání ohledně Památníku ticha, který se dostal pod přímé řízení MK ČR. Byl proveden audit a K. Sidon vyjádřil obavu, že se chystá výměna ředitele památníku. Navrhuje, aby se FŽO v této věci angažovala. M. Malá vysvětlila, že MK chce mít prostředky organizace, jakožto příspěvkové, pod kontrolou a jistotu v administrativní správě.

Termín příštího jednání: 22. března 2023. *jd*

OBSAH

Komentář k Tóře **4–5**
Jít vlastní cestou – rozhovor s hebraistkou Terezií Dubinovou **6–7**
Viktor Fajnberg a jeho síla **8–9**
Zlé sny ať jsou dobré – Atlas židovského prostoru a Synagoga pro Babij Jar **10–11**
Strasser: *Tvár v zrkadle* **12**
M. C. Putna: *Modlitby českožidovské* **13**
Od Ostřihomi k Železným vratům – putování do Konstantinopole **14–15, 19**
Vlak už houkal... – odešla poslední pamětnice transportů z Chrudimi **16–17**
Kresleno z paměti – Paul Fierlinger a jeho neobyčejný příběh **18–19**
Newyorská výstava věnovaná fenoménu Jewish Deli **20**
Izrael: Bibi pošesté a přece jinak **21**
Výběr z českých médií **22**
Kalendárium **23**
Zprávy, kultura, inzerce **24–27**
Zprávy ze světa **28**

PROJEV DITY KRAUSOVÉ

bývalé vězeňkyně nacistického vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau u příležitosti Dne památky obětí holokaustu v Senátu Parlamentu České republiky 27. ledna 2023

Vážení pánové, vážené dámy!

Jsem velice poctěna pozváním do Senátu České republiky. O Senátu Československé republiky jsem slýchala doma ještě v předškolním věku. Rodiče mi ukazovali budovu Rudolfina, tehdejší sídlo parlamentu, v němž působil můj dědeček, profesor Johann Polach, jako senátor za sociálnědemokratickou stranu. Dokonce ještě mám fotografii z jeho členské legitimace s razítkem Senátu. Zachovala se díky babičce, která přežila Terezín. Avšak dědeček v Terezíně zemřel.

Vyrostla jsem v židovské rodině, ale nevěděla jsem, že jsme Židé. Rodiče nedodržovali židovské zvyky, neslavili židovské svátky a nechodili do synagogy. Že jsem Židovka, jsem se dozvěděla až ve druhé třídě obecné školy od spolužáka.

Téměř tři roky jsem byl vězněna v koncentračních táborech, kde jsem ztratila rodiče a většinu příbuzných. Když jsem se vrátila sama do Prahy v červnu 1945, bylo mi šestnáct. Neměla jsem domov a scházela mi léta vzdělávání, vždyť od svého desátého roku mi bylo zakázáno chodit do školy. Byla jsem jedním z nejmladších židovských dětí v Československu, které přežily válku.

V roce 1947 jsem se provdala za Otu Krause, který také přežil koncentrační tábory, kde zahynuli jeho rodiče a bratr. Již jako mladík se připravoval vydat se do Palestiny, aby pomohl budovat židovský stát. Když v roce 1948 vznikl Stát Izrael, nastala možnost tento sen uskutečnit. Mezitím jsme již měli prvního syna Petra Šimona a v květnu 1949 odjela naše malá rodina do Izraele spolu se skupinou dalších židovských přeživších.

Prvních několik let jsme žili v kibucu, kde se nám narodila dcera Michaela. Pak jsme se přestěhovali do dětské vesnice Hadassim, která byla založena po druhé světové válce, aby poskytla domov pro židovské sirotky z Evropy. Ota a já jsme tam působili jako učitelé. V Hadassim se nám narodil ještě syn Ronny. Když jsme odešli do důchodu, přestěhovali jsme se do přímořského městečka Netanja. Žiji tam dodnes, teď už sama, Ota zemřel v roce 2000.

Jako dítě jsem nepřemýšlela o tom, proč jsme my Židé persekvováni. Tak to prostě bylo. Až v pozdějších letech jsem se zabývala otázkou antisemitismu. Mimochodem, antisemitismus je vlastně nesprávný název. Semity jsou též Arabové, ale proti nim antisemitismus nesměřuje. Správně by se tento postoj měl nazývat antijudaismus.

Judaismus, na rozdíl od jiných vyznání, je zároveň náboženstvím i národností. Když Žid konvertuje k jiné víře, zůstává Židem národností. Zažili to neblaze Židé za vlády Hitlera. I když se nechali pokřtít, aby unikli persekuci, byli dále považováni za Židy a posíláni na smrt.

Ale proč jsou Židé tak nenáviděni? Nevidím zásadní rozdíly mezi námi a jinými národy. Židé jsou bohatí i chudí, slušní i protivní, nadaní i hloupí (to vím, protože jsem byla učitelkou), poctiví i zloději (to také vím, protože mě už také okradli). Prostě jsme jako každý jiný národ.

Od roku 1989 jezdím dost často do Prahy. Je to překrásné město, které miluji. Zde jsem se narodila, zde lidé mluví moji mateřštinou, na jaře tu kvete šeřík a na podzim zrají kaštany. Navíc obě země, Izrael i Česko, dlouhodobě intenzivně spolupracují a vztahy mezi nimi jsou více než přátelské. V České republice se cítím bezpečně, mám zde přátele, je to můj domov.

Ale mám také druhý domov, Izrael, ve kterém žiji již více než sedmdesát let. I tam jsem doma, mám tam syna, snachy, vnuky a pravnuky a hroby svých drahých, slunce a moře.

Chodím často do škol a vypravuji studentům o „svém“ holokaustu. Pozorně naslouchají a na konec se mě často ptají: „Co byste si přála, abychom se od vás naučili? Jaké je vaše poselství?“

A já je prosím: „Až budete mít děti, vychovávejte je proti nenávisti. Neříkejte jim, že si nesmí hrát s chlapečkem, protože je černý, nebo s holčičkou, protože má šikmé oči. Nenávist je zlá, přináší jen neštěstí a války.“

Děkuji váženému Senátu České republiky za pozvání a za poslech mého vyprávění.

(*Redakčně mírně upraveno.*)

Symbolické nasvícení fasády hotelu Mama Shelter, na místě, kde bylo seřadiště českých Židů, kteří odsud byli během holokaustu deportováni do ghetta Terezín. Transporty odjížděly z nedalekého vlakového nádraží Praha-Bubny. Připomínkovou akci #WeRemember pod záštitou premiéra ČR Petra Fialy a starosty Prahy 7 Jana Čižinského organizovala 27. ledna 2023 Federace židovských obcí a Světový židovský kongres (WJC) ve spolupráci se Signal Festivalem, Národní galerií a hotelem Mama Shelter. Foto Ondřej Besperát.

KOMENTÁŘ K TÓŘE PRO TENTO MĚSÍC

Kresba Mark Podwal.

SLOVA VIDĚTI (parašat Jitro)

Všechen ten lid viděl ty zvuky a pochodně a zvuk šofaru a dýmající horu, a vida to ten lid, ustoupili a zastavili se až vpovzdálí. Řekli Mošemu: „Mluv s námi ty a uposlechneme, a Bůh ať s námi nemluví, abychom nezemřeli!“

Nezapomínejme, že se Izrael rozložil u hory Sinaj poté, co ho krátce předtím Bůh trestal za to, že se v Refidim ptal: „Je Bůh v našem nitru, nebo není?“ a musel svést s Amalekem bitvu o vlastní bytí a nebytí. I kdyby tedy jejich strach spočíval v tom, že „viděli ty zvuky“, měl to pro ně být důkaz, že je Bůh v jejich nitru. Místo toho však žádají Mošeho, ať s nimi Bůh nemluví, že stačí, bude-li s ním mluvit jen on, a oni pak uposlechnou, co jim jeho prostřednictvím přikazuje.

Bůh však vzápětí dává lidem zapravdu a Moše řekl lidu: „Nebojte se, Bůh přišel, aby vás zkoušel a jeho bázeň byla na vašich tvářích a vy jste nehřešili!“ Takže lid zůstal vpovzdálí a Moše přistoupil k neproniknutelné mlze, kde je Bůh. V páté knize Tóry se k tomu Moše vrací a vysvětluje lidu: „Hospodin vyslyšel vaše slova, když jste se mnou mluvili, a Hospodin mi řekl: Vyslyšel jsem slova tohoto lidu, která ti říkali, a dávám jim zapravdu ve všem, co mluvili! Kéž by jim toto jejich srdce, vedoucí je k bázni přede mnou a k zachovávání všech mých příkazů, zůstalo po všechny dny, a bylo jim a jejich synům dobře navěky! Jdi a pověz jim: Vraťte se do svých stanů!“

V čem ale potom spočívala zkouška? Že posláním hrůzu nahánějícího zjevení Božího majestátu na Sinaji bylo jen vzbudit v lidu strach před Bohem, aby nehřešili, a oni se ho báli? Anebo Bůh ocenil odvahu lidu si při setkání lidského stvoření se Stvořitelem uvědomit své meze a soustředit se na to, co je na tomto setkání s Bohem podstatné, na samotné příkazy, které mají plnit? S tím ale souvisí otázka, co vlastně takovou hrůzu u lidu vzbudilo. I Raši vysvětluje důvod jejich strachu tím, že viděli slova Desatera, jimiž k nim Bůh promlouval. Realističtější vykladači vysvětlují informaci, že lidé „viděli ty zvuky“, tím, že „vidět“ znamená v dané souvislosti „vnímat“. Mohou se přitom opírat o Mošeho interpretaci oné události v páté knize Tóry, kde na několika místech zdůrazňuje, že zvuk těch slov slyšeli. Z jeho závěrečného shrnutí však vyplývá správnost Rašiho komentáře, protože Moše jasně rozlišuje mezi mluvčím a příjemcem jeho slov. Z jedné strany k vám Hospodin mluvil zevnitř toho ohně, a ze strany druhé jste vy slyšeli zvuk těch slov a kromě toho hlasu jste neviděli žádný obraz.

Říci, že člověk objektivně slyší to, co bylo řečeno, opomíjí skutečnost přenosu fyzické informace do oblasti duševní, niterné. Souvislost mezi zvukem slov a jejich převedením do obrazů není nic, co bychom neznali. Každý vypravěč vychází z předpokladu, že si posluchač jeho slova překopíruje do obrazů své představivosti. V daném případě si však s takovým vysvětlením nevystačíme, protože mluvčím je entita metafyzická, a fyzický přijímač, jímž člověk je, je při spojení s ní vystaven nebezpečí totálního kolapsu. Jestliže ale Bůh chtěl, aby si lid uvědomil, že jako Stvořitel je radikálně jiný než jím stvořené a na něm zcela závislé stvoření, musel nechat Izrael touto zkouškou projít. Základní předpoklad moudrosti, bázeň Boží, byl tím naplněn. Totéž říká Bůh Mošemu v knize Šemot: „Řekni synům Jisraele toto: Viděli jste, že jsem k vám mluvil z nebes.“

Přesto však není posledním důvodem zjevení na Sinaji akceptování absolutní svrchovanosti Boha. Izrael viděl, že k němu Bůh mluvil z nedosažitelného nebe. Z toho jako první důsledek vyplýval zákaz modloslužby, zobrazování materializovaného Boha. Proto se mnou nedělejte žádné stříbrné božstvo, ani zlaté! Co mi udělej, je oltář ze země, a na něm mi obětuj své celooběti a dobrovolné oběti, svůj brav a svůj skot, a já pak na každém tom místě, kde nechám vzpomenout své jméno, k tobě přijdu a požehnám ti! Důvod, proč Bůh zakazuje hledat útočiště u materializovaného božství, nespočívá jenom v tom, že „kromě slov neviděli žádný obraz“, ale v tom, že jenom On, jenž ve fyzickém světě mluví z nebes, jedná a působí nezávisle na něm. Proto je reálným útočištěm pro lidi, kteří hledají útočiště před svou konečností, a zdroj požehnání.

Na každém místě, kde nechám vzpomenout své jméno, k tobě přijdu a požehnám ti. Slova modlitby jsou spojnicí mezi člověkem a Bohem. Jejich potenciál je tak mocný, že v případě nouze dokonce může zastoupit oběť. Proto Bůh mluví o místu, kde nechám vzpomenout své jméno. Samotná vůle vzpomenout Jeho svaté Jméno vychází z Jeho vůle. Ale jak je řečeno v Pirke avot: Učiň Jeho vůli svou vůlí, aby On tvou vůli učinil svou vůlí. Oprostí-li se člověk při modlitbě ode všeho vnějšího, včetně rušivých myšlenek, zůstane mu žebřík, jímž od něj k Němu vystupují a od Něj k němu sestupují poslové požehnání.

Výpověď, že Bůh na Sinaji mluvil z nebes, je i v případě, že jde o interpretaci smysly zachytitelného vesmíru, subjektivní intepretací. Při ní, i když dospějeme k závěru, že existence vesmíru včetně Země v něm a života a člověka na ní byla započata „třeskem“, se naše mysl ocitá na hranici, za níž se otevírá výhled do vědecky nepřijatelné, ale teologicky oprávněné singularity. Je to však i mez, kterou si je člověk schopen uvědomit, aby akceptoval Boží hlas, který je odtamtud vidět jako slova prvních vět Desatera: Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, jenž tě vyvedl z Egypta, domu otroctví. To byla totiž informace, pod jejímž náporem zkolabovala fyzická stránka Izraele a Bůh ji musel opět oživit. Nebeský řád, k němuž dosahuje snový žebřík, který byl ve snu zjeven praotci Jakovovi, není vně a mimo člověka.

Efraim K. Sidon

TVÁŘ ZLA

(Bešalach 2M 13,17–17,16)

V našem oddíle Izraelité unikli před zdánlivě nezadržitelnými válečnými vozy egyptské armády. Moře se zázračně rozestoupilo, Židé přešli, ale Egypťany zastihla zavírající se voda. Izraelité zazpívali píseň a konečně se zdálo, že jsou svobodní. Vtom se stalo něco nečekaného – napadl je nový nepřítel, Amalek, nomádský kmen žijící v poušti. Mojžíš nařídil Jehošuovi, aby vedl bojovníky do bitvy. Židé zvítězili, ale Tóra zdůrazňuje, že se nejednalo o obyčejný boj: „A Hospodin řekl Mošemu: Toto zapiš na pamětnou do knihy a přečti to Jehošuovi: že vymažu Amalekovu památku zpod nebes! A Moše postavil oltář a nazval jej Hospodin, můj zázrak. A řekl: Protože Bůh přísahal při svém trůnu, že Hospodinova válka s Amalekem bude od pokolení k pokolení“ (2M 17,14–16). To zní podivně. Vždyť Amalekité napadli Izrael za Mojžíšova života jen jednou, zatímco Egypťané je drželi v otroctví po léta, trápili je a zabíjeli všechny prvorozené. Neměli by se symbolem nepřátel Židů stát spíše Egypťané?

Ale v páté knize Tóra prohlašuje: „Nestraň se ani Egypťanů – vždyť jsi v jejich zemi žil jako přistěhovalec“ (5M 23,8). O Amalekovi čteme: „Pamatuj, co ti provedl Amalek na vaší cestě z Egypta: Aniž se bál Boha, přepadl tě na cestě, když jsi byl námahou vyčerpán, a pobil tvůj zadní voj, všechny, kdo pro slabost zůstávali pozadu. Až ti Hospodin, tvůj Bůh, dá odpočinout ode všech okolních nepřátel, až obsadíš zemi, kterou ti dává za dědictví, tehdy musíš vyhladit Amalekovu památku pod nebem. Nezapomeň!“ (5M 25,17–19)

Máme se chovat přátelsky k Egypťanům, ale nezapomenout na Amaleka. Proč?

Nejjednodušší odpověď nalezneme ve Výrocích otců: „Každá láska, která je na *něčem závislá*, pomine s tím, na čem závisí, ale ta láska, která na ničem nezávisí, nepomíjí nikdy“ (Avot, V,19). Totéž platí o nenávisti: když nepřátelství způsobuje něco konkrétního, pomine, jakmile zmizí příčina. Bezdůvodná, iracionální nenávist trvá navždy. Egypťané se Izraelitů obávali, protože je pokládali za početný a silný národ, možné ohrožení. Amalekité Izraelity napadli zcela bezdůvodně, jako zdánlivě snadnou kořist pro agresivní kmen. S iracionální nenávistí Amaleka je třeba stále bojovat.

Z komentářů rabína Jonathana Sackse vybrala a přeložila A. Marxová.

BOHOSLUŽBY

v pražských synagogách únor 2023 – švat/adar 5783

Staronová synagoga

27. 1. pátek		*začátek šabatu 16.28 hodin*
28. 1. sobota	**Bo** 2M 10,1–13,16 hf: Jr 46,13–28	
		konec šabatu 17.40 hodin
3. 2. pátek		*začátek šabatu 16.40 hodin*
4. 2. sobota	**Šabat Šira** **Bešalach** 2M 13,17–17,16 hf: Sd 4,4–5,31	
		konec šabatu 17.51 hodin
6. 2. pondělí	**Tu bišvat – Nový rok stromů**	
10. 2. pátek		*začátek šabatu 16.52 hodin*
11. 2. sobota	**Jitro** 2M 18,1–20,23 hf: Iz 6,1–7,6; Iz 9,5–6	
		konec šabatu 18.02 hodin
17. 2. pátek		*začátek šabatu 17.05 hodin*
18. 2. sobota	**Šabat Škalim** **Mišpatim** 2M 21,1–24,18 mf: 2M 30,11–16 hf: 2Kr 12,1–12,17	
		konec šabatu 18.14 hodin
20.2. pondělí	***erev Roš chodeš adar***	
21. 2. úterý	***1. den Roš chodeš adar***	
22. 2. středa	***2. den Roš chodeš adar***	
24. 2. pátek		*začátek šabatu 17.16 hodin*
25. 2. sobota	**Šabat hafsaka** **Truma** 2M 25,1–27,19 hf: 1Kr 5,26–6,13	
		konec šabatu 18.25 hodin
28. 2. úterý	**Den narození a úmrtí Moše Rabenu** (7. adar)	
3. 3. pátek		*začátek šabatu 17.28 hodin*
4. 3. sobota	**Šabat Zachor** **Tecave** 2M 27,20–30,10 mf: 5M 25,17–19 hf: 1S 1S 15,2–34	
		konec šabatu 18.36 hodin

V sobotu a svátcích šachrit (ranní modlitba) od 9 hodin.

Vysoká synagoga

Ve všední dny šachrit (ranní modlitba) v 8.30 hodin, mincha (odpolední modlitba) ve 14.00 hodin.

27. 1. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	16.28 hodin
3. 2. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	16.40 hodin
10. 2. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	16.52 hodin
17. 2. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.05 hodin
24. 2. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.16 hodin
3. 3. pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.28 hodin

Šabat mincha po obědě (možno od 12.45).

Jeruzalémská synagoga

Bohoslužby se konají každou sobotu a o svátcích od 8.45 hodin.

JÍT VLASTNÍ CESTOU

Rozhovor s hebraistkou Terezií Dubinovou nejen o aktivismu

T. Dubinová v Knihovně Václava Havla. Foto Ondřej Němec, 2016.

PhDr. **Terezie Dubinová** (nar. 1971 v Praze) vystudovala kulturologii a hebraistiku na FF UK Praha. V letech 1991–1997 pracovala v občanském sdružení Centrum humanitární pomoci krajanům, které pomáhalo ukrajinským občanům českého původu v oblasti postižené černobylskou jadernou katastrofou. V letních měsících v české evangelické vesnici Bohemka u Oděsy vyučovala český jazyk a českou kulturu. V roce 1997/1998 vyučovala biblickou hebrejštinu na Husitské teologické fakultě UK v Praze. S kolegy spoluzaložila o. p. s. Baševi Jičín spravující synagogu a bývalou židovskou školu v Jičíně, nyní se starají o židovský hřbitov. V roce 2007 obhájila dizertaci na téma Ženský prvek v interpretaci hebrejských biblických a pobiblických komentářů, jejíž knižní podobu pod názvem *Ženy v Bibli, ženy dnes* vydalo Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze (2008). V letech 2008–2011 působila jako správkyně synagogy Turnov, dodnes spoluvytváří její kulturní program.

Je autorkou a spoluautorkou řady publikací: *Židé na Turnovsku* (2010, spolu s historikem a archivářem Pavlem Jakubcem); on-line knihy *Jak učit o holokaustu* pro pedagogy, studenty i veřejnost (2011); *Kořeny ženské spirituality. Návrat a transformace starověké moudrosti* (2013, 2018); *Kniha, která může být: Svoboda jít s Bohem. Rozhovory s Josefem Kordíkem* (2016), *Jak napravovat svět. Rozhovory s inspirativními Izraelci* (2020). T. Dubinová nabízí s židovstvím tematicky spojené přednášky a semináře (hebraistika, judaistika, Izrael, židovský feminismus).

Ve své knize rozhovorů s Izraelci jste hovořila s řadou lidí, které v podtitulu nazýváte „inspirativní“. Čím vším vás inspirovali?

Inspiraci považuji za nesmírně cennou vzájemnou zkušenost. Je to vdechnutí nových pohledů, způsob komunikace, spojení. Lidé, s nimiž jsem mluvila, dělají zajímavou práci v různých oblastech. Spojuje je odvaha jít vlastní cestou a zároveň přinášet prospěch komunitě a zemi. To propojení individuálního, často originálního a odvážného hledání a společenské prospěšnosti – v názvu knihy zmíněné „nápravy světa“ – pro mě bylo kritériem. Plus měli ještě něco navíc, co nedokážu úplně pojmenovat.

Jeden oddíl jste věnovala těm, kdo se aktivně zapojují do zlepšení podmínek v různých oblastech, kde stát selhává. Izraelskou společnost vnímáte jako nadprůměrně aktivistickou. Jak si to vysvětlujete?

Ano, obdivuji aktivitu a sebevědomí izraelské občanské společnosti. Asi je to tím, že jsem vyrostla v komunismu. Myslím, že je to spojeno se židovskou kulturou obecně. Pochází to z historické zkušenosti, že „vnější svět se o nás nepostará, musíme se postarat sami, ve spojení s jinými členy komunity“. Židé věděli, že když se bude dobře dařit jednotlivcům, bude se dobře dařit komunitě, a naopak.

Dále vědí, že když nemáte na dění vliv, dříve či později to na vás může mít fatální dopad. V Izraeli se k tomu přidalo pověstné sebevědomí, které podle mého názoru úspěšně maskuje vážnost a prakticky nerešitelnost situace, ve které se Izraelci nacházejí. Pozitivní přístup „zvládnu to“ je polovina úspěchu, i když víme, že realita je neustále proměnlivý proces. Ale skutečnost, že něco tak složitého, proměnlivého, etnicky, nábožensky a společensky různorodého, jako je Stát Izrael, stále existuje a je vitální, je důkazem úspěšnosti aktivit jeho občanů.

Narazila jste i na aktivisty, kteří řešení nějakého problému spíš škodili?

Popravdě ta velká občanská aktivita má z určitého úhlu pohledu i stinné stránky, např. když aktivisté jsou výrazně nábožensky nebo jinak ideologicky založení a mají svou pravdu, kterou nechtějí kompromisně vyladit s ostatními. I takové občanské organizace jsou. Ale nejen v Izraeli.

Hodně těch, s nimiž jste mluvila, přišlo do Izraele ze Spojených států. Souvisí to s jejich občanskou angažovaností?

Určitě. Aktivní komunitní život, dobrovolnictví, sledování politické situace jsou výraznou součástí amerických Židů i Izraelců. Na druhou stranu ale je tady i potenciál pro konflikt. Američtí židovští přistěhovalci jsou převážně příslušníci liberální a reformní denominace. Méně pak konzervativní nebo moderně ortodoxní. A jak známo, v Izraeli má státní monopol ortodoxní judaismus, kdežto ostatní směry jsou do různé míry nerovnocenné. Dobře o tom v mé knize rozhovorů mluví ortodoxní rabín a aktivista Aaron Leibowitz, který se snaží narušit monopol vrchního rabinátu na košer certifikáty a sňatky. Upozorňuje, že ve Spojených státech vrchní rabinát není a stejně jako u nás v Evropě jsou stát a náboženství oddělené, takže míra vlivu izraelského ortodoxního establishmentu bývá pro americké Židy šokem. A tím spíše jsou mnozí aktivní.

Teď konkrétněji. Zaujal mě například příběh ptačí rezervace v Jeruzalémě, poblíž Knesetu, a Údolí gazel vedle developerského projektu Holyland. Řekla byste o tom pár slov?

To je fascinující příběh o jednotě a vytrvalosti aktivních obyvatel Jeruzaléma. Sami z Česka známe sílu developerské lobby a jejich dávno překonané argumenty o užitečnosti staveb v centru města nahrazujících – často poslední – zelené plochy. V Izraeli je tlak na výstavbu ještě větší, protože populace stále roste. Ceny pozemků v Jeruzalémě jsou závratné. A teď si představte, že se občanům pod vedením ekologů podaří uchránit rozlehlé přírodní území uprostřed moderní zástavby, a ještě do něj vrátit vyhynulý původní druh zvířat – biblické gazely. Společnost pro ochranu přírody v Izraeli se ze skromných začátků vypracovala v opravdu profesionální organizaci, která má mj. k dispozici právníky jako mentory nebo asistenty pro pořádání referend a debatních setkání. Rezervace je zelená oáza mezi čtyřproudou silnicí a moderní výškovou čtvrtí Holyland. Za korupci při její výstavbě byl mj. odsouzen do vězení bývalý starosta Ehud Olmert.

Velmi zajímavý – z pohledu současných obav, že by poslanci Knesetu mohli ovlivňovat činnost Nejvyššího soudu – je rozhovor s Arielem Paz-Sawickým z organizace Lobby 99. Čím vším se zabývá?

Tato organizace je opravdu zajímavá. Celý její systém postavený na principu crowdfundingu, kdy za jakýkoli příspěvek máte hlas a můžete navrhnout společenské téma k řešení, je velkou školou demokracie. Jednou za půl roku členové organizace vylosují zhruba pět navržených témat a těm se pak věnují jejich veřejní lobbisté – tedy právníci lobbující za práva občanů. Paz-Sawicki říkal, že nejčastěji žádanými tématy jsou narušení monopolů: soukromého vlastnictví přírodních zdrojů, které premiér Netanjahu prodal několika bohatým podnikatelům, potřeba reformy bankovnictví a zdravotních pojišťoven. Dále např. podpora veřejné dopravy, problém vysokých cen spotřebního zboží způsobený monopolními dovozci a velmi bolavé téma – cena bydlení.

Uvědomme si, že kvůli rozmanitosti populace, jednání s Palestinci i díky charakteru judaismu jsou Izraelci odmala učeni komunikaci, diskusi, tříbení a obhajobě názorů a hledání dohod. To je něco, co v Česku ještě úplně neumíme. Asi si zatím myslíme, že to nepotřebujeme – což podle mě není pravda. Jsou to důležité dovednosti pro propojení občanské aktivity a legislativní politiky. Tady je izraelský přístup napřed.

Aktivismus vyžaduje energii a často i odvahu, což je případ žen v ultraortodoxním prostředí, které se snaží mj. o to, aby ženy mohly vstupovat do náboženských stran. Přiblížila byste jejich práci?

V Evropě si neumíme představit, že v demokratické zemi ženy stále nemají politické zastoupení. Esty Šušan, se kterou je v knize také rozhovor, za úsilí otevřít ultraortodoxním ženám možnost komunitního a politického leadershipu platí – jako každá průkopnice – vysokou osobní cenu. Šošana Keats Jaskoll spoluzaložila organizaci Chochmat našim, Moudrost žen, která usiluje o lepší postavení žen v ortodoxním judaismu. Jejich posledním projektem je kampaň proti rozmazávání nebo odstraňování fotografií žen v ortodoxních médiích.

Zaujal mě také příběh muže, který si z druhé libanonské války odnesl zdravotní následky, posttraumatický syndrom, který mu pomáhá řešit speciálně vycvičený pes.

Takových mužů i žen je v Izraeli mnoho a obávám se, že jich je už mnoho i na Ukrajině. Izraelští psychologové vědí, že společnost je silně traumatizovaná, a tak hledají cesty, jak jim ulevit. Proto mám v knize rozhovory i s psychology a psychoterapeuty. Jaron Edel si dlouho neuvědomoval, že má posttraumatický syndrom. Jeho příběh zahrnuje křivku popírání, vzteku, rozpadu vztahů, přiznání, léčení skrze popsání a sdílení své zkušenosti. Fenka Ruby mu pomáhá, když má v noci noční můry. Probouzí a uklidňuje ho.

Dotkla jste se i problému BDS, tedy hnutí usilujícího mj. o bojkot izraelských akademiků, umělců, pedagogů, a to na dost kuriózním případu bylinkářské konference v Izraeli.

Myslím, že je to ilustrativní příklad. Protože proč má být bojkotováno bylinkářství? Které navíc bytostně propojuje Židy a Araby žijící v Izraeli? Takové bojkoty ničemu nepomáhají. Připomíná mi to aktuální krátká svědectví z Gazy, kde Palestinec pod nadvládou Hamásu říká: „Z hnutí odporu se stal byznys.“ Všechno se dá mocensky zneužít, i úsilí o samostatnost. Zdá se, že krize politického vedení se týká celého světa. Ve skutečnosti se propojují rozumní lidé bez ohledu na národnost či náboženství. Kritériem je jejich uvědomění, že násilí nikam nevede, zpracování emocí a odvaha ke změně. Skvěle to dokládá rozhovor s Tulym Flintem, izraelským důstojníkem, který se stal mírovým aktivistou.

Kdo z těch, s nimiž jste mluvila, na vás nejvíc zapůsobil? A zůstáváte s lidmi v kontaktu?

Osobně se mě asi nejvíce dotkly rozhovory s kaligrafem Izzym Pludwinským, se Šaron Ben Cadok Faran, zpěvačkou ze židovské komunity Habbani v Jemenu, a s terapeutkou s loutkami Smadar Cooper Keisari. Se zpěvačkou Victorií Hannou, starostkou ekologické vesnice Dvorou Pearlman a s profesorkou kabaly Melilou Hellner Ešed jsme se spřátelily. Victorii Hannu jsme pozvali do jičínské a turnovské synagogy na koncert a měla u nás i třídenní seminář na téma Kabalistická práce s hlasem a tělem.

Teď na jiné téma: zaujalo mě, že jste učila češtinu v české vesnici Bohemka u Oděsy. Jaká to byla zkušenost a víte, jak to tam teď vypadá?

Byla to naprosto skvělá zkušenost. Milí lidé, evangelíci mluvící specifickou češtinou, a krásné děti, se kterými jsem znovu žasla nad naším jazykem. Dopoledne jsme se učili, odpoledne jsme hráli různé hry, třeba na motivy českých pověstí. Díky těm šesti letním pobytům jsem pochopila, že nejšťastnější jsem, když chodím bosa v třicetistupňovém teple a vidím za obzor zapadat slunce. I proto jsem se dva roky nato odstěhovala z Prahy. Pokud vím, tak jsou tam všichni v pořádku.

Léta se věnujete provozu a programům v synagoze v Turnově, nabízíte přednášky o židovské kultuře a judaismu. O které akce v synagoze je největší zájem a čím dle vašich zkušeností židovská kultura a judaismus lidi i mimo židovské společenství přitahuje?

Na malých městech chodí na kulturní akce obvykle stejní lidé. Říkáme jim „fanklub“. Je to milé. Největší zájem je o koncerty. Z mé nabídky přednášek je největší zájem právě o Izrael nebo o speciální přednášky jako „Židovství, křesťanství, islám: Co se děje v dnešním světě“, „Biblické příběhy a psychologie“ a nyní také „Židé a Ukrajina“. Židovství je základem naší kultury: myslíme si, že ho známe, ale ve skutečnosti to tak není. Je pro nás stále tajemné a provokuje. A navíc, nás Čechy opravdu se Židy váže ono „záhadné pouto“, jak ukazuje hezká výstava Roberta Řeháka, kterou jsme také v Jičíně a Turnově měli. Jsme si něčím podobní. Proto jsem ráda, že naše země, přes oboustranné politické turbulence, udržují dobré vztahy.

Alice Marxová

Knihu rozhovorů Jak napravovat svět *lze objednat na www.oheladom.cz.*

NĚKDO MUSÍ ZVOLAT: ACHARAJ!

O zdrojích síly, odvahy a nezdolnosti Viktora Fajnberga

Dne 2. ledna 2023 zemřel ve francouzském Gien Viktor Isaakovič Fajnberg, účastník slavného protestu proti okupaci Československa v roce 1968 na Rudém náměstí. Demonstrace samotná i následný proces jsou podrobně popsány v knize Natalji Gorbaněvské *Poledne*. Historií demonstrace i mapováním dalších protestů proti okupaci zaznamenaných na nejrůznějších místech Sovětského svazu i dalších zemí, jejichž armády se invaze zúčastnily, se v České republice dlouhodobě zabývá Ústav pro studium totalitních režimů. Vzpomínky účastníků demonstrace jsou zachyceny v nejednom rozhovoru, a to i perem českých publicistů. Demonstraci a její paralely s ruskými protesty proti Putinovu režimu v prvním desetiletí 21. století přibližuje film *5 minut svobody* manželů Šacharnových. Tito tvůrci Fajnberga zachytili také v samostatném dokumentárním snímku *Disidentem k zbláznění*. Fajnbergův osud coby vězně ve zvláštní psychiatrické léčebně byl inspirací pro jednu z postav hry Toma Stopparda *Every Good Boy Deserves a Favour*. Demonstrace a příběhy jejích účastníků ztvárnila i česká divadelní uskupení Divadlo Dagmar nebo Divadlo Continuo.

Ohlédněme se nyní za životem Viktora Fajnberga nikoli z hlediska jednotlivých událostí, které tvoří jeho životopis, ale spíše z pohledu myšlenkových východisek, která formovala jeho postoje a stála u jeho zásadních rozhodnutí. Kdo tedy je muž, který má odvahu vyjít jen s hrstkou přátel na poloprázdné náměstí? Kde bere vnitřní i vnější sílu člověk, který se nedá zlomit bezmocí vězeňské psychiatrické léčebny, hrubým zacházením či odnětím svobody bez vyhlídky na termín propuštění?

„SÍLY BYLY NEROVNÉ…“

Prarodiče Viktora Fajnberga z otcovy i matčiny strany žili ve štetlech na území Běloruska a Ukrajiny. Život obou rodin byl silně ovlivněn strachem z častých pogromů i omezením pohybu daným pásmem osídlení, výnosem vymezujícím území, na němž mohli příslušníci židovské komunity mít trvalý pobyt. Oba rodiče na vlně revolučních změn vystudovali gymnázium a měli tak otevřenou cestu i k dalšímu studiu. Vztah rodičů k sovětskému režimu byl smíšený, na jeho základě sice získali rovnost a práva, o nichž se generacím Židů před nimi ani nesnilo, zároveň se ale na jiné úrovni sám projevoval antisemitsky a děsil je svou krutostí. Fajnbergovi žili sekulární život, otec pracoval jako inženýr a matka nejprve jako psycholožka, později jako pedagožka. Ač synovi v dětství říkali Avikdor, do matriky zanesli Viktor, jméno, které ho pak po zbytek života provázelo. Na své dětství v Charkově Fajnberg vzpomínal jako na jedno z nejšťastnějších období svého života.

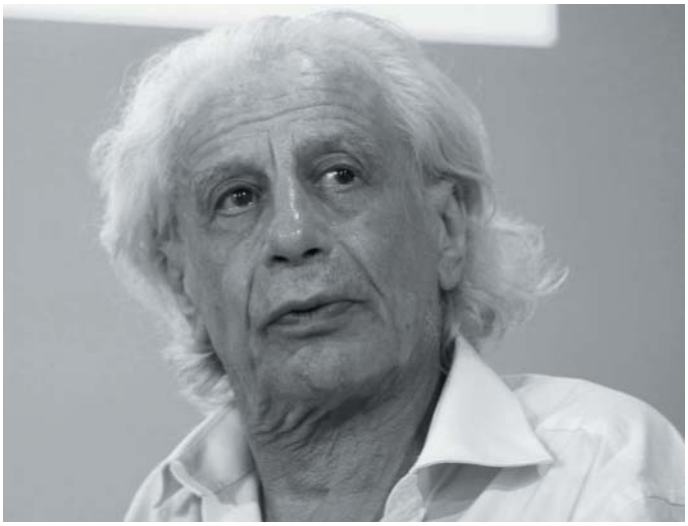

Viktor Fajnberg. Foto archiv Ústavu pro studium totalitních režimů.

S vypuknutím Velké vlastenecké války rodina odešla do evakuace do Buzuluku, kde měl záhy malý Víťa učinit zásadní životní poznání. Vzpomíná na kradmé pohledy nových spolužáků a větu, kterou jeden z nich napsal na tabuli: „Fajnberg je Šydák.“ Se svou příslušností k židovskému národu do té doby konfrontován nebyl, rodiče s ním o tom nemluvili, na Ukrajině se s podobným vymezením nesetkal. Starší sestřenice Fajnbergovi vysvětlila, kdo jsou Židé, a v encyklopedii mu ukázala pasáže, které popisovaly přechod kmenů z Judeje do Palestiny. Pod vlivem četby se devítiletý Víťa rozhodl, že jakmile vyroste, pojede do Palestiny, povede povstání a založí skvělý stát, pochopitelně komunistický. Fajnberg si zapamatoval větu, kterou ještě v pokročilém věku s oblibou citoval: „Jeruzalém byl obehnán trojitým opevněním, obyvatelstvo se heroicky bránilo, ale síly byly nerovné…“ Podobnou zkušenost mu přinesl i život v Buzuluku – neustálé bitky, v nichž musel čelit přesile. Nechtěl se nechat urážet a vždy se útoku postavil, takže byl nepřetržitě zmlácený. Jeho nezdolnost ho přivedla až do ordinace psychiatra a k léčbě elektrošoky, kde si sám pro sebe definoval, že stojí za to vzdorovat, bez ohledu na to, je-li člověk sám proti přesile.

HISTORIE, JAKÁ MŮŽE BÝT

S antisemitismem se v průběhu svého dospívání setkával i nadále a neochota na něj přistoupit mu vynesla nejeden problém, zejména během studia na leningradské vojenské dělostřelecké škole. Odhodlání stát si za svým v každé situaci ilustruje i rozhodnutí, které učinil, když mu bylo šestnáct: ve vojenském internátu si od kamaráda Kubareva nechal na pravou ruku vytetovat Davidovu hvězdu, která zůstala patrná až do jeho smrti. Zajímavé je zmínit, že v podobném věku si Fajnbergův syn Jurij v době otcova věznění nechal do pasu zapsat, ač syn ruské matky, do kolonky národnost: Žid. Vojenskou školu Fajnberg nedokončil a nakonec vystudoval historii.

O jeho odhodlání k nekompromisnímu protestu a důvodech, které za ním stály, hovoří jeho dcera Sarah Fainbergová: „Tatínkův pohled na historii měl duchovní charakter, byl spojen s vírou v lepší budoucnost a perspektivou rozvoje společnosti. S tímto postojem není možné poddat se beznaději, je třeba se vzepřít. To je velice židovský přístup, protože v Bibli je to pohled Josefa, syna Jákoba – Josef znamená přidat (Ať Hospodin přidá), to on doplňuje duchovní pohled na svět. Proto Josef věřil v osvobození Židů z egyptského zajetí. Tento tatínkův duchovní pohled byl oporou jeho vzdoru. Neprotestoval, protože by byl duchem revolucionář, ale protože upřímně věřil v druhý směr vývoje his-

torie. Viděl historii nikoli takovou, jaká je, ale takovou, jaká může být. A podstatné je tam, že k tomu přistupoval jako poučený historik, nikoli jako filozof idealista, ale právě jako člověk, který do hloubky znal starou i moderní historii, to je velice důležité.“

NEZDOLNOST A DISCIPLÍNA

Víra v možnost změny chodu dějin je, domnívám se, velice silným důvodem, který šestatřicetiletého Fajnberga přivedl 25. srpna 1968 na Rudé náměstí. Nezdolnost ho provázela i téměř pětiletou hospitalizací, kdy v děsivých podmínkách vězeňské psychiatrické léčebny nejen nepodlehl, ale byl schopen formulovat své požadavky a do posledních sil na nich trvat. Fajnberg držel dlouhé hladovky. Toho mu jistě pomohla dosáhnout další jeho výrazná vlastnost – disciplína a neustálá snaha se zlepšovat. Mnohokrát vzpomínal na první dny vazby ještě v moskevské věznici v Lefortově, kdy strukturoval svůj den pravidelnými rozcvičkami. Tento režim se snažil alespoň částečně zachovávat i v období hladovky, kdy jeho tělo bylo zmučeno nejen dlouhodobým odmítáním potravy, ale i násilným nuceným krmením, jemuž byl ze strany dozorců podroben.

Tuto touhu po neustálém sebezdokonalování dcera Sarah popisuje slovy:

Svatba dcery Sáry. Archiv rodiny Fajnbergovy.

„Tatínek se celý život zdokonaloval. Jak fyzicky, tak mentálně. Každý den po ránu cvičil, v podstatě do konce svého života. Do posledních dní měl o vše zájem. Vždy měl chuť učit se nové věci, neustále četl a měl veliký přehled o okolním dění. Když ležel v nemocnici těsně před smrtí, neustále se ptal, co se děje na Ukrajině, jaká je tam situace. V podstatě byl do poslední chvíle při smyslech. Nikdy se nepovažoval za skvělého, byl velice pokorný, nemyslel si, že je lepší než ostatní, považoval se za normálního člověka, který na sobě musí neustále pracovat.“

Myslím, že skromnost a upřímný zájem nejen o mezinárodní dění, ale i drobné lidské příběhy byly důvodem vřelých vztahů s mnoha lidmi, s nimiž se Fajnberg v různých etapách svého života setkal. Do značné míry to bylo dáno obrovskou mírou empatie, kterou byl schopen projevit vůči jednotlivcům, ale také vůči skupinám lidí, jimž se dělo bezpráví.

Viktor F. v Buzuluku. Kresba Ňusji Krasovické k filmu *Disidentem k zbláznění*

CÍTIT CIZÍ BOLEST JAKO VLASTNÍ

S tím souvisí další výrazný aspekt, který můžeme vypozorovat v pozadí Fajnbergových aktivit. Je jím silná citlivost vůči okolí. Živý zájem o utrpení druhých a osobní odpovědnost usilovat o nápravu. Kromě osobní odpovědnosti byla také empatie motorem, který ho poháněl na četné demonstrace (nejen tu slavnou srpnovou), do válkou zasaženého Sarajeva či Čečny. Schopnost cítit cizí bolest jako svou vlastní mu nedovolila v emigraci spočinout a zotavit se z dlouhého a náročného věznění, ale vedla ho k založení organizace CAPA (Kampaň proti zneužívání psychiatrie k politickým účelům) a organizování demonstrací na podporu těch, kteří brány vězeňských psychiatrických léčeben stále ještě neopustili. Podporoval například refuzniky, i když jim vlastně nerozuměl. Soustředěnost na výlučnou skupinu obyvatel a hájení pouze vlastních zájmů mu bylo cizí.

Fajnberg ve svých vzpomínkách zmiňuje situace, v nichž se během svého věznění zastával pacientů, kteří byli hospitalizováni se skutečnými diagnózami. Nedůstojné a hrubé zacházení s nimi ho nenechávalo chladným. Také v emigraci se zajímal o druhé a pečoval o ně. V jeho malém bytě mnohokrát našli azyl nejrůznější lidé, nejednou na dlouhé měsíce.

Na tomto místě nelze nezmínit jeho lásku ke zvířatům. Zvláštní náklonnost měl k ptákům. Sarah vzpomíná, jak společně sbírali na pařížských ulicích poraněné ptáky a vozili je k veterináři. Fajnberg měl totiž v živé paměti špičku koruny stromu, jedinou část přírody, kterou mu rám okna vězeňské psychiatrické léčebny umožňoval zahlédnout. Tam přilétali ptáci, zpívali a rozjasňovali mu tak dlouhé a tíživé dny.

ŽIVOT JE BOJ

„Myslím, že tatínkův celoživotní boj se zrodil z boje malého židovského chlapce proti antisemitismu. Fyzický boj i duchovní boj. Je to boj židovského chlapce v době druhé světové války, ale v jeho případě to není antisemitismus Němců, ale je to antisemitismus malých sovětských kluků. V době, kdy je na Ukrajině zabito půldruhého milionu Židů, v Charkově 14 tisíc, tatínek bojuje s antisemitismem v Buzuluku. Je to dvojitý boj. Ale je to taky boj proti sovětským židovským rodičům, kteří nechtěli, aby vzdoroval. Nerozuměli tomu, proč se pere, a odvedli ho k psychiatrovi,“ dodává Sarah.

Mluvím-li o zástupech přátel, úctě a oblíbenosti, které se Fajnberg těšil ve vojenském učilišti, v léčebně, v prostředí disidentů i mezi emigranty a aktivisty v období jeho života na Západě, je třeba zmínit také jeho tvrdošíjnost, která mu naopak u mnohých vynesla tvrdé postihy, problémy, neporozumění, možná i despekt. Jeho nekompromisnost se projevovala až určitou umíněností, kterou uplatňoval nejen vůči dozorcům v léčebně zvláštního typu, ale později i vůči svým přátelům, které se snažil přesvědčit, aby ho podpořili v boji za nápravu světa. Ať už šlo o uvedení pomluv na pravou míru, podporu politických vězňů nebo podpis pod prohlášením k mezinárodní situaci.

(*pokračování na straně 23*)

ZLÉ SNY AŤ JSOU DOBRÉ

O knihách Atlas židovského prostoru *a* Synagoga pro Babij Jar

Na podzim roku 2021 si Ukrajina připomínala 80. výročí masakru Židů v Babím Jaru u Kyjeva, kdy 29. a 30. září 1941 v první fázi útoku na Sovětský svaz němečtí nacisté (a místní pomocníci) na východě Evropy, od Pobaltí až ke Kaspickému moři, prováděli „holokaust kulkou“. Při vraždění židovských obyvatel na Ukrajině oddíly *Einsatzgruppen* v rokli nedaleko Kyjeva v ony dny postřílely 30 194 židovských civilistů (a tisíce dalších později). Před německou invazí žilo ve městě na 160 000 Židů (20 procent jeho obyvatel). Na sto tisíc jich uprchlo nebo byli odvedeni do Rudé armády, a tak zůstali hlavně starší muži, ženy a děti. Při tehdejší připomínce nacistického zločinu si těžko někdo představil, že za několik měsíců bude země napadena Ruskem, útoky na civilisty a civilní infrastrukturu budou na denním pořádku a útrapy způsobené ruským agresorem budou pamětníci běžně srovnávat se zkušeností s nacisty.

Kyjevské pamětní centrum holokaustu v Babím Jaru vydalo k 80. výročí v nakladatelství Park Books v Curychu dvousvazkový soubor. První kniha souboru se jmenuje *An Atlas of Jewish Space*, druhá *A Synagogue For Babyn Yar*.

ATLAS

Autorem textů v *Atlase židovského prostoru* je známý historik architektury, znalec holokaustu, přední odborník na osvětimský vyhlazovací systém, profesor Robert Jan van Pelt, ilustracemi je doprovodil newyorský malíř Mark Podwal.

Robert Jan van Pelt se snaží nabídnout svůj pohled na „židovský prostor a prostor Židů, jak materiální, tak mentální, vědomý i potlačovaný“. Svou analýzu rozdělil do tří hlavních oddílů (obsahují celkem 134 krátkých kapitol): první začíná v raných městských kulturách Blízkého východu, které tvoří kontext biblických příběhů, a končí dobytím Jeruzaléma a zbořením Chrámu v roce 70 o. l. Jak sám říká, vnímá toto období především v kontextu politické historie a politického vývoje, konkrétního prostředí, ale současně si všímá, jak judaismus mění pojem prostoru a jak toto nové vnímání formuje židovský vztah k okolním společnostem.

Citujme z kapitoly Hranice: „Zákaz uctívání obrazů je zásadní hranicí mezi minulostí a budoucností, mezi Hebrejci a ostatními národy. Vyřazuje Hebrejce, protože jim nařizuje, aby se nepoutali k žádné trvalé představě, k žádnému určitému ztělesnění nějaké myšlenky.“

V kapitole Sedmý den zdůrazňuje, že zatímco jiné kultury oslavovaly svatost

Mark Podwal: *Židovský čas*, 2017.

prostoru, levité vytvořili v poušti svatostánek bez určitého místa a vyhlásili jako největší svátost šabat. Van Pelt cituje rabína Abrahama Joshuu Heschela: „Judaismus nás učí, jak se vázat na svatost v čase, na posvátné události, jak svě-

Mark Podwal: *Jidiš psací stroj*, 2018.

tit svatostánky, které vyvstávají z velkolepého toku roku. Šabaty jsou naše slovutné katedrály a naše Nejposvátnější místo je svatyně, kterou nedokázali spálit Římané ani Řekové, svatyně, již nedokáže snadno zničit ani odpadlictví: je to Den pokání.“ Profesor van Pelt nazývá Tóru „posledním hřebíkem do rakve monumentální architektury“ (kapitoly Text jako Templ a Dům shromáždění): „Tóra a idea minjanu (počtu) alespoň deseti dospělých židovských mužů (v dnešních progresivních kongregacích i žen), kteří společně čtou z Tóry, završily osvobození z tyranie posvátného místa a budovy.“ A naposledy k synagogálnímu prostoru (kapitola Soused či poutník?): „Řada synagog jsou štibly (jidiš výraz pro malý pokoj), komorní místa, která sice nejsou tak intimní jako domácí prostředí obývacího pokoje, ale téměř tak důvěrně známá jako verandy ze starých časů, na nichž se setkávali sousedé. Štibl a synagoga jsou v určitém smyslu osobní prostory, kde se všichni přítomní navzájem znají (někdy až příliš dobře) a jsou tu společně se svým Bohem, který je jako zvláštní soused. Tímto osobním vztahem se liší od kostelů.“

ILUSTRACE

Druhý oddíl zahrnuje souběžný vývoj rabínského judaismu a křesťanského učení, popisuje formování židovské kultury, která je základem současných židovských tradic a praktik, a končí s počátkem židovské emancipace na sklonku 18. století a poté sionismem. Třetí oddíl se zabývá příležitostmi a problémy, vyplývajícími ze střetu mezi judaismem, Židy a moderním světem. Asi není třeba říkat, že autor průběžně zaznamenává vývoj nepřátelství k Židům, poslední část věnuje holokaustu a vzniku Státu Izrael. Na to, jak nepřátelsky se k Židům chovaly režimy Sovětského svazu a jeho satelitů od padesátých let až po léta osmdesátá, už zřejmě nezbyl prostor.

Van Peltův styl je věcný a současně osvěžující: nezatěžuje dlouhým výkladem, dokáže vidět židovskou historii v jiných souvislostech, než jsme zvyklí, šíře jeho vzdělání jako znalce dějin i židovských reálií a judaismu je obdivuhodná. Cituje řadu svých oblíbených autorů (náboženských myslitelů, spisovatelů, básníků, historiků ad.), z nichž mnozí pocházeli z oblasti střední a východní Evropy (A. Golomb, J. Heschel, Š. Alejchem, E. Levinas, B. Schulz, H. Heine, V. Grossman atd.).

Obrázky Marka Podwala, jehož rodinné kořeny sahají do vesnice Dąbrowa Białostocka v Polsku, kde se narodila jeho matka, texty ilustrují, ale navíc je svébytně doplňují, nebo, jak píše Robert Jan van Pelt, vedou s nimi dialog. Většina pochází z Podwalova bohatého archi-

vu prací, jež vznikaly v průběhu čtyřiceti let, některé vytvořil přímo pro *Atlas*. Nezanedbatelnou roli mezi nimi hrají ilustrace inspirované českým prostředím.

PAMÁTNÍKY PRO BABIJ JAR

Druhá kniha souboru nazvaná *Synagoga pro Babij Jar* představuje příběh nové synagogy, postavené na jaře 2021 v Babím Jaru. Tvoří ji především fotografie stavby a okolí a několik textů. Jeden z nich z pera Jeana-Louise Cohena připomíná poválečný osud tragického místa. Připomeňme, že v rokli byli za války po Židech vražděni Ukrajinci, ruští váleční zajatci, Romové, lidé z psychiatrické kliniky v Kyjevě. Na konci války se nacisté snažili zahladit stopy zločinů, těla exhumovat a spálit, popel rozprášit. A na zahlazení památky na zavražděné zapracoval poté i stalinistický režim: V rokli byla vybudována přehrada, do které byl sveden odpad z nedaleké cihelny a voda, takže vznikla nezměrná zásobárna těžké jílovité zeminy. Na jaře roku 1961 se po silných deštích protrhla hráz a bahno zaplavilo sousední ves Kurenivku, při sesuvu zahynulo na dva tisíce lidí. Poté tu, aniž by se začalo s pátráním po tom, co zbylo z masových hrobů a kde možné ostatky ještě pod zemí jsou, vznikl rozsáhlý městský park.

První (monumentální, typicky sovětský) památník byl na místě postaven až roku 1976 a byl věnován památce sovětských civilistů a vojáků Rudé armády, zabité Židy ani další skupiny nezmiňoval. Tragédii však již dříve připomínaly texty, které neveřejně psali přeživší Židé, ale hlavně báseň Jevgenije Jevtušenka, která začínala slovy „Na Babij Jar se pomník nevešel“, a s ní spjatá Šostakovičova *13. symfonie*. Roku 1970 se v oblasti začalo se stavbou televizní věže (obdoba pražské věže na Žižkově, vybudované přímo v prostoru židovského hřbitova). „Modernizace“ místa se však nezastavila ani po rozpadu Sovětského svazu: v devadesátých letech tu vznikl komplex studií ukrajinské národní televize, poté přibyla stanice metra. Nicméně roku 1991 se k 50. výročí masakru konala první náležitá připomínka, na kterou přišly tisíce lidí včetně hostů z Izraele, a byl vztyčen židovský památník – rozměrná menora. Během let po pádu komunismu přibyly v parku další památníky připomínající zde zavražděné Ukrajince, křesťany, Romy a děti.

SYNAGOGA JAKO KNIHA

Stále se však hovořilo o náležitém a koncepčním moderním památníku, který by vystihoval genocidu ukrajinských Židů i přímo hrůzu Babího Jaru. K tomuto účelu vzniklo roku 2016 kyjevské Pamětní centrum holokaustu v Babím Jaru (Babyn Yar Holocaust Memorial Center), v jehož správní radě zasedla poněkud nesourodá společnost: bývalý sovětský disident a izraelský politik Natan Šaransky, běloruská spisovatelka, nositelka Nobelovy ceny Světlana Alexijevičová, šampion v boxu Vladimir Kličko (bratr současného kyjevského starosty Vitalije), americký podnikatel a filantrop Ronald Lauder, ale také několik ruských a ukrajinských oligarchů (spjatých s ruským byznysem), na něž byly loni uvaleny protiruské sankce (Pavel Fuks, Michail Fridman).

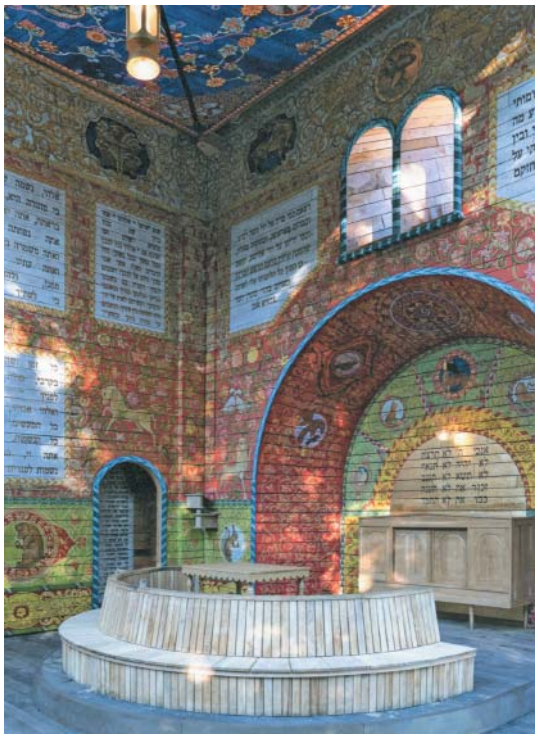

Interiér synagogy v Babím Jaru z roku 2021.

Současnou činnost centra samozřejmě ovlivňuje válka: soustřeďuje se výlučně na získávání prostředků na pomoc bránící se zemi. Bude zajímavé sledovat, zda ještě bude moci v dokumentační a připomínkové práci pokračovat a otevře i vlastní středisko, jak bylo plánováno. Jednak mu budou chybět peníze, ale především se vnucuje otázka, zda vzpomínku na oběti holokaustu zcela nezatlačí připomínání obětí současné války.

Ale vraťme se k synagoze: vznikla na základě plánů švýcarského architekta Manuela Herze (známého originálními a rozmanitými realizacemi v Evropě a Africe, od synagogy v Mohuči po domy s pohyblivými fasádami). O zadání uvažoval takto: „Myslím, že monumentální, statický přístup by nebyl správný, protože se jedná o místo, které je doslova i v přeneseném smyslu prosáklé krví. Na takový masakr nelze reagovat tím, že navrhneme budovu, která se tvrdě vnoří do země a historického příběhu.“ Herz nakonec navrhl památník ze světlého dřeva ve tvaru zavřené knihy (jako Tóry a symbolu Židů, „národa knihy“), jenž není ukotven přímo v zemi, ale na dřevěném podstavci. Když se kniha rozevře, objeví se hlavní prvky synagogy: aron ha-kodeš, bima, lavice pro věřící i ženská galerie, která je zavěšena na lanech.

ZVĚROKRUH Z 29. ZÁŘÍ 1941

Pro výzdobu se architekt inspiroval již neexistujícími synagogami na západní Ukrajině, konkrétně historickým snímkem dřevěné synagogy v Gwoździeci na jihozápadě Ukrajiny (dříve oblast polsko-litevského knížectví), postavené v polovině 17. století ve „zlatém věku štetlů“, jejíž stěny byly bohatě pomalovány pestrobarevnými květinovými, geometrickými vzory a texty požehnání a modliteb. Stěny synagogy v Babím Jaru zdobí kromě ornamentů obrázky rozmanitých zvířat, na východní stěně nad aronem je vyvedeno deset přikázání. Strop je modrý s květinovými spletenci, které představují přesně stejné postavení zvěrokruhu, jaké mohli vidět lidé v první noc masakru, 29. září 1941. Při ruském útoku v březnu 2022 byla poškozena nedaleká budova v parku, ale synagoga zůstala ušetřena.

Historický snímek starého templu však zachytil ještě jedno požehnání, jako by stvořené nejen pro Babij Jar, ale po rok trvající válce pro celou Ukrajinu a všechny, kdo při ní stojí. Architekt ho umístil na hlavní stěnu. Je to požehnání a prosba k Bohu, aby se zlé sny změnily v dobré.

Alice Marxová

INVENTÚRA NEDÁVNEJ MINULOSTI

O novej knihe rozhovorov Jána Štrassera so svojim alter ego

Ján Štrasser, jediné dieťa židovských rodičov, ktorí dokázali prežiť holokaust, a v dospelosti muž mnohých profesií. Prejavil sa ako básnik, novinár, redaktor, textár piesní, ktoré pravidelne oživovali populárne *Večery Milana Markoviča*, prekladateľ ruskej literatúry, ale aj filmových dabingov atď., sa v poslednej dobe prezentuje najmä ako „rozhovoriteľ“. (Tento termín som zvolil po dlhom hľadaní. Pripomína mi slovo „stvoriteľ“, pretože čím iným je autor.) Od roku 2005 pripravil 23 knižných dialógov s hercami (napr. Emília Vášáryová, Ladislav Chudík, Marián Labuda, Milan Lasica), politikmi (František Mikloško, Martin Bútora, Milan Kňažko). V skrátenom výpočte nesmie chýbať skvelý *Sledoslov* Alty Vášovej či vtipnosmutý rozhovor *Humor ho!* s aforistom Tomášom Janovicom.

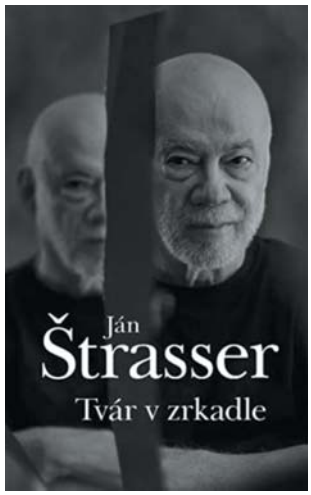

NA OBOCH STRANÁCH BARIKÁDY

V uvedených (a viacerých ďalších) tituloch bola jeho úloha zdanlivo jednoduchá, ale nesmierne dôležitá: kládol otázky (a vieme, bez tých by neboli odpovede)… Pre svoju zatiaľ poslednú knihu (v texte avizuje, že pripravuje lov na Zajaca Petra, a so záujmom očakávam, koho si vyberie pre jubilejný 25. titul) si však Ján Štrasser zvolil prekvapujúceho partnera – Jána Štrassera. Pod pseudonynom Alter Ego si ponechal pozíciu človeka, ktorý otázky kladie, zároveň sa pod vlastným menom postavil aj na druhú stranu barikády… Knihu *Tvár v zrkadle* som preto od začiatku vítal s ešte väčším záujmom ako jeho predchádzajúce rozhovory. Bol som zvedavý, či zvládne neľahkú dvojrolu a v akej polohe bude vystupovať „nový“ partner Alter. Ten Štrassera samozrejme dokonale pozná, čo môže byť prednosťou (všetko o ňom vie, má teda dokonalé predpoklady pre celoživotnú inventúru), ale zároveň aj nevýhodou. Hrozí totiž nebezpečenstvo, že jeho otázky budú zachádzať do podrobnosti, ktoré už pre čitateľa prestávajú byť dôležité a zaujímavé. Zo životnej praxe určite každý z nás pozná situácie, kedy si povie, že menej by bolo viac. Našťastie tak hlboko sa dialógy väčšinou nedostali.

SVETY

Ján Štrasser a jeho alter ego nás systematicky prevádzajú detstvom a rokmi školskej dochádzky („Celých osem ročníkov som bol vyznamenaný. Sem tam jedna, maximálne dve dvojky.“). Otázky a odpovede približujú roky stredoškolského štúdia. Tak, ako mnoho židovských detí prvej povojnovej generácie, ani on nenavštevoval „nepraktické“ gymnázium. Pod vplyvom rodičov uprednostnil totiž „perspektívnejšiu“ Priemyselnú školu strojnícku J. V. Stalina v Košiciach, kam sa medzičasom rodina presťahovala: „Uvažovali vcelku racionálne – otec mal päťdesiatštyri rokov, mama päťdesiatdva. Otvorene mi povedali, že už nie sú najmladší a možno nebudú môcť podporovať moje vysokoškolské štúdiá. Absolvent priemyslovky bol stredný technický káder a mohol ísť pracovať, zarábať peniaze.“ Postupne sa čitateľ dozvedá o prvých láskach, ale aj o nesmelých dotykoch s umením. Stránky knihy ho oboznámia s rokmi vysokoškolského štúdia slovenčiny a ruštiny v Bratislave, kde po úspešnom absolvovaní natrvalo zakotvil vo svete literatúry. Z hlavného mesta a umeleckých koľají ho neodviedla ani všeobecne zatracovaná povinná ročná vojenská služba, ktorú zaujímavo (a v podstate príjemne) strávil vo svojom novom bydlisku ako člen Vojenského umeleckého súboru. Prostredie (v slovenských dimenziách) veľkomesta mu okrem možností kultúrneho, pracovného a spoločenského vyžitia ponúklo aj ďalší vítaný bonus: „Občas počúvam, ako si ľudia chodia dobíjať baterky do prírody. Nemám rád tú frázu, ale keď už, ja si svoje baterky dobíjam v mestách. Vždy som túžil žiť v meste. Od detstva ma priťahovala mestská ulica – veľké budovy, výklady obchodov, neónové reklamy. Ale naozajstné mestá pre mňa boli tie, v ktorých premávali električky. Na Slovensku sú len dve – Bratislava a Košice.“ Táto odbočka sa môže javiť „od veci“, ako neúspešný zakladateľ Spolku priateľov asfaltu a betónu však cítim morálnu povinnosť oceniť jeho principiálny postoj, ku ktorému nevyhnutne patrí aj pozitívny vzťah ku kaviarňam...

V rozhovore sa partneri nevyhýbajú ani nepríjemným témam. Otázky sa dotýkajú aj Štrasserovho prvého manželstva, rozvodu, založenia nového vzťahu a nevynechávajú ani nepohodlnú problematiku jeho členstva v komunistickej strane. Vecné a uveriteľné odpovede na často obchádzané témy dotvárajú celkový pozitívny dojem z (dvoj)autora a jeho knihy.

INVENTÚRA

Ťažiskom rozhovoru je dôkladná inventúra doterajšieho Štrasserovho života a diela, hoci (pretože ešte nie je uzavreté) skôr či neskôr bude nevyhnutné ju doplniť. Tieto kapitoly predstavujú sprievodcu svetom slovenskej spoločnosti a umenia počas uplynulého polstoročia. Ján Štrasser totiž okrem vlastnej tvorby venoval nemalý čas a energiu redakčnej práci. Pôsobil vo viacerých kultových literárnych časopisoch (*Slovenské pohľady*, *Mladá tvorba*), po roku 1989 bol činný napríklad v obľúbených časopisoch *Domino* či *.týždeň*, ale aj v denníku *Sme* a viacerých ďalších periodikách. V revolučných novembrových dňoch, ale aj počas ťažkých rokov vlády Vladimíra Mečiara sa aktívne zapájal do verejného politického života: písal kritické texty básní a piesní, pripravoval petície, organizoval, protestoval.

Štrasserova inventúra je skutočne dôkladná. Zachytáva vari všetky aspekty jeho bohatých aktivít. Čitateľ, ktorý ich má k dispozícii ako prehľadný celok, musí oceniť autorovu usilovnosť a všestrannosť. Otvorená ostala jediná otázka. Ján Štrasser v úvode a znovu na záverečných stránkach priznáva, že „nemá denníky, má mizerný archív, máločo si pamätá“. Logicky sa preto vynára otázka, ako za týchto okolností dokázal zhromaždiť početné a rôznorodé informácie, ktoré kniha ponúka.

Peter Salner

Ján Štrasser: *Tvár v zrkadle*. Bratislava, Slovart 2022. 277 strán.

MODLITBY ČESKOŽIDOVSKÉ

Langer a Orten (a jiní) v kadlubu dlaně M. C. Putny

Martin Buber ve svých *Chasidských vyprávěních* zachytil příběh muže, který nestihl dojít na Den smíření do města a ke svému velikému zármutku byl nucen se pomodlit sám v noci na poli. Když pak teprve na druhý den dorazil do cíle, přivítal ho Ba'al Šem obzvlášť přátelsky a řekl mu: „Tvá modlitba pozvedla všechny modlitby, které ležely v poli."

DVA MINJANY

Na poli české literatury leží mnoho modliteb. Martin C. Putna sesbíral ty židovské – od Jiřího Langera, Jiřího Ortena a mnoha dalších básníků, kteří v knížce *Modlitby českožidovské* tvoří oběma prvně zmíněným pomyslný minjan (dokonce dvojnásobný) – tedy společenství nejméně desíti mužů nezbytné ke společné modlitbě v synagoze. Už samotná kombinace Langer – Orten je odvážná. Vždyť co mají tito výjimeční básníci na první pohled společného? Langer, který celý svůj život tendoval k intenzivně duchovně až mysticky prožívanému židovství, k chasidismu, nebránil se však ani pronikání do jiných spirituálních oblastí; naproti němu Orten, mladý, slovy Halase „básník sotva olistěný", pocházející z asimilovaného židovského prostředí, kterému nebylo dopřáno projít dlouhým životním zráním ani náboženským hledáním. Jistě, spojuje je jejich původ, ale zůstává otázkou, zda by Orten své židovství vědomě pocítil a prožíval i bez nacistického útlaku. Navíc, jak poznamenává sám autor *Modliteb českožidovských*, Orten čerpal mnoho i z katolických autorů, jeho zbožnost není „čistě" židovská, je to spíš zbožnost osamoceného člověka stojícího tváří v tvář nepochopitelnému Bohu. Ostatně, Jiří Orten si do deníku zapsal: „Sám ve své zkamenělé lásce, sám hledat Boha, samotu." Tak jako tak, věc, jež oba autory spojuje především, je jejich schopnost se modlit. Každý z nich se modlí jinak, ale jejich modlitby jsou básně.

RYTMUS LITURGICKÉHO ROKU

Při výběru jejich básnických modliteb bylo jistě důležité zvolit určitý klíč, podle kterého by se texty daly uspořádat. Martin C. Putna zvolil klíč liturgického roku, rytmu svátků, počínaje šabatem přes významné svátky jako Jom kipur, Chanuka, Pesach až k závěrečnému kadiši, tedy zjednodušeně řečeno k okamžiku smrti. Je to dobrý klíč – je v něm ukryto jakési kontinuum, návaznost a řád, jinak by se čtenář či potenciální modlitebník v záplavě velmi různorodých textů snadno ztratil. Každý svátek tedy představuje určité téma, podle kterého k němu byly přiřazeny texty. (Zde je nutné dodat, že se nejedná pouze o básně, ale také o prozaické úryvky například z Langerových *Devíti bran*.) Každý oddíl je uvozen krátkým komentářem Martina C. Putny, kde vysvětluje obsah svátku a také důvody výběru konkrétních úryvků a básní. To vše působí velmi uspořádaně, promyšleně a svědčí nejen o autorově hlubokém vhledu do duchovního prostoru židovství, ale také o citu a schopnosti vybrat texty tak, aby tvořily smysluplný celek.

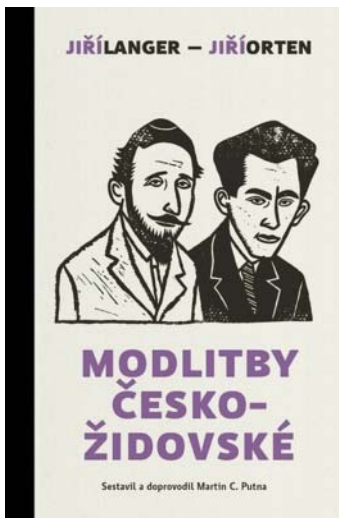

Jak už bylo výše zmíněno, v knížce se zdaleka nevyskytují pouze texty Langerovy a Ortenovy. Mezi dalšími autory, členy Putnova minjanu, nalezneme jména známá i méně známá, vzdálená i blízká, která jakoby osvěcují modlitby Langerovy a Ortenovy (a také tematiku židovských svátků) z trochu jiného úhlu. Setkávají se zde Egon Hostovský, Jaroslav Seifert, Alois Jirásek, Siegfried Kapper a další. Nepůsobí to sice rušivě, nicméně určitá (zřejmě však neúmyslná) snaha vměstnat do relativně malého prostoru knížky co nejvíce jmen, dát knížce co nejširší záběr, je z toho patrná. Na druhou stranu, závěrečný Putnův esej tuto pestrou paletu uvádí do jakési harmonie, z níž jasně vysvítá, jak důležitou součástí české kultury a literatury jsou židovští autoři a židovské motivy.

Do již tak velmi rozmanitého souboru Putna umístil jako přílohu ještě samostatný text Salomona Kohna *Jak Židé přišli do Čech*, ke kterému je opět připojen stručný komentář. Jedná se o jakousi židovskou variaci na Jiráskovy *Staré pověsti české*, historismus 19. století se zde propojuje s rodícím se národnostním uvědoměním českého židovstva. Není jistě od věci tento text uveřejnit a snad tvoří i zajímavý doprovod k modlitbám českých Židů, avšak stejně se člověk neubrání pocitu, že je to text tematicky velmi vzdálený Ortenovi i Langerovi… Jistě lze velmi ocenit Putnovu snahu o vykreslení mozaiky česko-židovské kultury ve všech jejích odstínech, ale na prostor takovéto malé knížky je toho možná až příliš – zvláště zamyslíme-li se na závěr nad jejím samotným účelem a smyslem.

MODLITBY BÁSNĚMI

Na pozadí všech faktů a úvah, ze kterých je tato knížka také složena, totiž vyvstávají ještě jiné otázky. Co to vlastně je, taková modlitební knížka? K čemu je dnešnímu čtenáři, proč vznikla? Co si s ní má čtenář počít – má se texty probírat, nechat se oslovit básnickou obrazností či Putnovou erudicí, nebo se má zkoušet modlit? A jak se vlastně modlit básněmi? Tyto otázky nás tak trochu oklikou vracejí na začátek, k příběhu o zbožném Židovi a jeho modlitbě v poli. Modlitba v židovském pojetí (a nejen v něm) má jeden důležitý rozměr, o kterém se, myslím, tak často nemluví – je to rozměr setkání, společenství, snad i přátelství. Minjan – společenství nejméně desíti lidí – je především setkáním před Hospodinem, oslavou spolubytí a lidských vztahů. Mnohým z nás se – obrazně řečeno – podařilo dojít do synagogy ještě za denního světla, mnohým z nás je však setkání v modlitbě s lidmi upřeno, ať je to z jakýchkoli důvodů. Často jsme sami na poli, hledáme slova, pokoušíme se obracet k nebi, často se ocitáme před Hospodinem v opuštěné krajině – obrazně i doslova. Snad pro takové chvíle je určena právě knížka *Modlitby českožidovské.*

Josef Kroutvor ml.

Vydalo nakladatelství Biblion v Praze roku 2022. 312 stran, malý formát.

OD OSTŘIHOMI K ŽELEZNÝM VRATŮM

Pěší putování mladého Angličana do Konstantinopole

Když v roce 2018 vyšla v nakladatelství Argo kniha Patricka Leigha Fermora *Čas darů*, referoval o ní *Roš chodeš* (3/2019) malou recenzí s ukázkami. V současné době se na knižních pultech objevila pod názvem *Mezi lesem a vodou* druhá část záznamů pěšího putování dvacetiletého Angličana z Holandska přes Německo a poté Rakousko, Slovensko, Maďarsko a další země podél Dunaje do Konstantinopole. Fermor, který napsal řadu vynikajících cestopisů, v mnohém navázal (v životě i díle) na tradici britských cestovatelů a dobrodruhů. I v tomto případě platí, co bylo řečeno v recenzi na *Čas darů*: „Fermor pozoruhodně propojil události a dojmy, tak jak se s nimi na své cestě setkával s pohledem z odstupu několika desítek let. Z obojího vytvořil celek, který drží pohromadě, netrpí mentorováním a neztrácí čistý pohled osmnáctiletého chlapce, kterému není nic vzdálenějšího než předsudky a moralizování. Pasáže, vycházející z původních deníkových záznamů, nám umožňují vstoupit do té střední Evropy, jejíž staletími utvářená podoba se měla během několika příštích let nenávratně změnit, a jít po cestách, které, i když některé z nich existují i dnes, už dávno vedou jinam.“

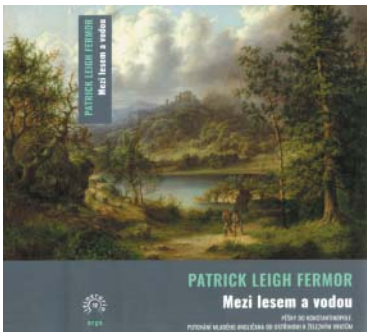

Druhý díl putování – *Mezi lesem a vodou* – začíná na mostě přes Dunaj, po kterém Fermor opouští Slovensko. Vede nás z Ostřihomi do Budapešti a Velkou dunajskou nížinou do Aradu, odkud cesta pokračuje do v době mezi dvěma světovými válkami mnohojazyčného a mnohonárodnostního Sedmihradska, a nakonec opět k jihu, do Oršavy a k dunajským Železným vratům. Od města k městu, od jednoho pohostinného zámečku ke druhému, od barona ke grófovi, od chýše rumunských pastýřů v horách k cikánským táborům, rozloženým na přechodnou dobu na březích řek. Převážně zmizelý svět turecko-křesťanského pomezí s jeho od střední Evropy odlišnou historií, tradicemi i osobitými obyvateli díky Fermorovu vypravěčskému umění i temperamentu znovu ožívá a umožňuje nám ho navštívit a poznat. Málo záleží, že z ortodoxně historického hlediska by se občas našly nějaké nepřesnosti a sporná místa. Neboť, jak uvádí v zajímavém doslovu Fermorova skvělá překladatelka Daniela Orlando, „Leigh Fermorova tvrzení zkrátka a dobře nejsou výroky historika nebo cestopisce, fakta ve striktním slova smyslu, ale závěry básníka hledajícího v přívalu vjemů a prožitků obecné pravdy. (...) Leigh Fermorův přístup je vesměs založen víc na intuitivním uchopování než analytickém zkoumání skutečnosti, a tudíž je přístupem, přinášejícím spíš básnické než historické pravdy.“

Cesta zachycená v knize *Mezi lesem a vodou* končí u dnes zatopeného dunajského ostrova Ada Kale u dunajských Železných vrat, celých osm set kilometrů daleko od vytčeného cíle. Na konci textu se uvádí: „Dokončení příště.“ A tak snad můžeme doufat, že se jednou spolu s autorem do Konstantinopole přece jen dostaneme. Stálo by to za to.

jd

Hnali jsme se hlava nehlava zemí kananejskou. U lesů byly vyrovnané řady úlů, vynesených na léto ven. Stráně byly žíhané révou, poseté snopy i stohy a vymlácené plevy se mísily s prachem. Když jsme dojeli tak vysoko, že jsme pod sebou viděli celé město Kluž, stáda skotu a ovcí už začínala vrhat dlouhé stíny. Vystoupili jsme pod hradbami citadely z 18. století a zadívali se na neuspořádanou změť střech. Dole se klenuly mosty přes říční zákrut ke staré městské zástavbě na druhém břehu. Pro Rumuny to byla Cluj a pro rané saské osadníky, kteří město založili nebo obnovili, Klausenburg, ale pro Maďary nevyvratitelně a neochvějně Kolozsvár. Slunce klesající k hřebenu pohoří zalévalo celé město večerním světlem, zažíhalo okna a západní boky kupolí, věžiček i četných zvonic a na východní zdi vrhalo stín – a před našima očima začala jedna z věží odbíjet celou, pak se výzvy chopila další, potom třetí a zakrátko už tuny sektářského bronzu vyhlašovaly do šera své odvěké soupeření. I Arméni, kteří se tu usadili před několika staletími, se přidali se svým zvonem a jen synagogy zachovávaly mlčení.

* * *

Sekery se činily ostošest. Duby, buky a olše osaměle postávaly uprostřed změti osekaných pařezů, odštěpků a pokácených borovic. Ty se nařezávaly obouručními pilami, po nichž přicházely ke slovu sekery, palice a klíny, a dřevorubci už před mýma očima zaráželi klíny do poslední oběti dne. Nárazy ke mně dolehly, až když se palice zvedly k dalšímu úderu; strom se vzápětí s praskotem a duněním zřítil, dřevorubci se na něj sesypali a začali klestit a řezat ležící kmen pilami, sekerami a sekáči. Až se nahromadí dostatek odkorněného dříví, přivolají koňské spřežení s háky a tažnou výbavou, odtáhnou pně na kraj mýtiny a vyklopí je do strmého průseku – tráva byla zválená náporem dřeva až úplně dolů, kde už se dá nakládat na povozy. Připomínalo mi to pásy sněhu, které jsem viděl v lesích u Dunaje v Rakousku, a borové kmeny kutálející se po nich jako rozsypané zápalky z krabičky – ty se pak rozřežou na fošny nebo naskládají na vory a splaví po řece.

To vše jsem se dozvěděl v němčině od hřmotného muže v červené kostkované flanelové košili a s celuloidovým kšiltem, jaké ve filmu nosí novináři. Ten se odpojil od zbytku party a dělal mi společnost cestou ke srubu se střechou z vlnitého plechu. Zde seděla u stolu překvapivá postava nějakého vousáče v černém obleku a černé bobří čepici ohrnuté na všech stranách. Byl začtený do velké ohmatané knihy. Skoro se až dotýkal brýlemi stránky. Za několik let by určitě vypadal jako jeden z mudrců v chrámu na obraze od Holmana Hunta a přesně tím také byl. Z každé strany měl

jednoho syna zhruba v mém věku, také oděného v černém a neméně pohrouženého do četby. I oni byli předurčeni k rabínské dráze – bylo to poznat podle dlouhých pejzů a neoholeného chmýří, které se jim sráželo na bledých tvářích jako pára. Byli úplně jiní než muž v kostkované košili – ten byl rabínovým mladším bratrem a jeho rysy mohly být docela dobře dílem ironického karikaturisty. Byl předákem této dřevařské party a pocházel ze Satu Mare – Szatmáru, města ležícího v maďarském pásmu severozápadně od Sedmihradska. Rabín se svými syny k němu přijel na čtrnáct dní na návštěvu a dřevaři byli horalé ze stejného kraje.

Romantický pohled na ostrov Ada Kale nedaleko dunajských Železných vrat.

Předák mě dovedl ke skupince u stolu a ta se na mě podívala znepokojeně, skoro až polekaně. Nabídli mi židli, ale všechny nás přemohl ostych. „Was sind Sie von Beruf?“ Předák se nestyděl ani trochu a očividně nevěděl, co si o mně má myslet. „Sind Sie Kaufmann?“ Jestli jsem podomní obchodník? Ta otázka mě trochu zaskočila, ale byla naprosto pochopitelná. Nikdo jiný takhle nevandroval a jedinými potulnými cizinci v těchto končinách, pokud to nebyli žebráci nebo vyložení lumpové, byli zřejmě prodejci, i když já sám jsem žádného nepotkal. (Cizinec v takovém prostředí však zjevně vyžadoval vysvětlení. Na pastýřích i cikánech byly zpočátku znát jisté pochyby – neznámé postavy v divočině nevěstí nic dobrého. V minulosti nahánějí opozdilce na robotu pro panstvo, dnes se mohou zabývat výběrem daní, sčítáním obyvatel, vymáháním pastevného nebo pátráním po zločincích, dezertérech či uprchlých brancích, kteří se vyhýbají vojenské službě – tedy celou škálou otravného narušování lesní svobody.) Když jsem se svým tazatelům snažil objasnit důvody, které mě vedly k odchodu z domova, tvářili se nechápavě. Proč jsem se vydal na cesty? Abych poznal svět, vzdělal se, naučil se jazyky? Sám jsem v tom neměl úplně jasno. Ano, něco z toho určitě, ale hlavně... Zpočátku mě nenapadalo vhodné slovo, a když jsem je našel – „pro zábavu“ –, nezněllo to přesvědčivě a oni dál vraštili čela. „Also, Sie treiben so herum aus Vergnugen?“ Předák pokrčil rameny, usmál se a prohodil k ostatním něco v jidiš – všichni se rozesmáli a já jsem chtěl vědět, co to bylo. „Es ist a gojim naches!“ řekli. „Gojim naches“ podle nich bylo něco, co baví góje, ale Židy nechává chladnými, jakýkoli bláhový nebo podivný módní výstřelek, gójská záliba nebo kratochvíle. Zřejmě trefili hřebíček na hlavičku.

Prvotní odstup ostatních obyvatel těchto hor neměl dlouhého trvání,

Ostrov Ada Kale, který zmizel pod hladinou přehrady v roce 1970. Foto archiv.

a ani zde to nebylo jiné, ale Židé měli i jiné důvody k opatrnosti. Staletí jejich útlaku ještě neskončila – na sklonku minulého století v Uhrách a nedávno na Ukrajině proběhly procesy s osobami obviněnými z rituálních vražd a také násilnosti v Rumunsku a pogromy v Besarábii i celé ruské Zóně osídlení. Hanlivých pověr bylo habaděj a ještě před patnácti lety byly vypuštěny do oběhu temné zvěsti o sionských mudrcích. V Německu mezitím přibývalo zlověstných znamení, i když nikdo z nás netušil, jak zlověstná skutečně jsou. Přišla na ně řeč a my – teď se to zdá zcela neuvěřitelné – jsme mluvili o Hitlerovi a nacistech, jako by představovali jen nějakou skličující fázi dějin, jakýsi dočasný výpadek nebo noční můru, která se může znenadání rozplynout, jako když se vypaří oblak nebo zlý sen. Potom se hovor stočil k Židům v Anglii – veselejší téma, o kterém věděli mnohem víc než já, což nebylo těžké – a Palestině. Konverzace byla prokládána vzdechy a fatalistickým humorem.

Všechno vzalo jiný obrat, jakmile došla řada na Bibli. Kniha položená před rabínem byla Tóra nebo spíš její část, vytištěná hutnou hebrejskou frakturou, jíž žádný milovník abeced nemůže odolat, zejména těmto konkrétním písmenům s jejich magickou aurou. S vynaložením velké námahy jsem dokázal foneticky rozluštit zvuky některých jednodušších slov, aniž jsem samozřejmě tušil, co znamenají. Tento projev zájmu je potěšil. Ukázal jsem jim některá ze slov opsaných v Bratislavě z obchodů a židovských novin v kavárnách a oni se smáli významům, které jsem mezitím zapomněl – ty biblické znaky doporučovaly opravnu deštníků nebo řeznictví „Daniel Kisch, Koscher Wurste und Salami“. Jak zní v originále Mirjamina píseň a jak Debórina, jak Davidův žalozpěv nad Abšalómem a kvítek šáronský, lilie v dolinách? Jakmile vyšlo najevo, kterou pasáž jsem se pokoušel přiblížit svým neumělým překladem do němčiny, rabín okamžitě začal recitovat a jeho synové se k němu přidávali. Oči nám zářily – bylo to jako nějaká báječná hra.

(*pokračování na str. 19*)

VLAK UŽ HOUKAL…

V prosinci zemřela poslední pamětnice transportů z Chrudimi

Loni v prosinci uplynulo 80 let od chvíle, kdy z chrudimského nádraží odjel vlak, který odvážel zdejší Židy na shromaždiště k deportaci. A ve stejnou dobu, dne 22. prosince, zemřela poslední pamětnice, která na tom nádraží stála: paní Stanislava Brožová, rozená Vtípilová. Tehdy jí bylo jedenáct a loučila se s matkou, kterou již nikdy neviděla. Seznámila jsem se s ní před více než dvaceti lety, když jsem začala psát diplomovou práci o druhé světové válce v Chrudimi.

Irma Vtípilová, 20. léta.

Rodiče mě tehdy upozornili, že elegantní dáma s nádhernými šedými vlasy, jež sedává v kostele v lavici před námi, měla maminku Židovku, kterou zabili nacisté v koncentračním táboře. Tím začalo naše povídání. Stáňa, jak jí všichni říkali, mi vyprávěla o široké židovské rodině její maminky z Kameniček. Byl to můj první příběh, který jsem se jako studentka historie učila zaznamenat. A dodnes je pro mě jeden z nejsilnějších.

IRMA, DCERA JINDŘICHA WEISSE

Stánina matka se jmenovala Irma. Narodila se ve „Slavíčkových" Kameničkách u Hlinska do rodiny židovského obchodníka Jindřicha Weisse. Byla šestá z osmi dětí. Její rodina je příkladem toho, jak se z nemajetných židovských obchodníků postupně staly vážené firmy, dávající práci a výdělek lidem z širokého okolí. Irma a její sestry už nebyly chudé dívky, ale bohaté nevěsty, kterým rodiče poskytli „měšťanské" vzdělání a připravovali je pro sňatek do „lepších" rodin. Z chudých Kameniček je posílali do škol do německé Jihlavy, kde žily u příbuzných, studovaly měšťanku, učily se německy, francouzsky, stenografovat, psát na stroji a vést domácnost.

Takové vzdělání dostala i Irma. Stánička vždy vzpomínala, že maminka „byla dáma", věděla, jak se chovat. Také proto si ji jako nevěstu vyhlédl ambiciózní četnický strážmistr z vedlejší vesnice, který také chtěl postoupit na společenském žebříčku a pro vstup do lepších kruhů potřeboval ženu, která by se v nich uměla pohybovat – František Vtípil. Rodiče u nejmladších dcer už slevili z požadavku, že ženich musí mít židovské kořeny. Irma se tedy provdala za Františka a odešla s ním na jeho první štaci – až na Podkarpatskou Rus do městečka Dubovo. Tam se jim narodil první syn – Jaromír. František po čase povýšil a z periferie republiky se posunul blíže centru – na Slovensko, do Spišské Nové Vsi, kde se šest let po prvním synovi narodila v roce 1931 dceruška Stáňa. Zde žila rodina až do roku 1939, kdy nacistické Německo obsadilo i zbytek Čech a Moravy a vznikl fašistický Slovenský stát. Čeští četníci se museli neprodleně evakuovat. Vtípilovi se tak po čtrnácti letech vrátili do Kameniček, Irmina rodiště. Ve velkém Weissově domě byl naštěstí volný byt. František tu však nemohl pracovat, a tak se téhož roku rodina přestěhovala do Chrudimi, kde dostal místo na četnické stanici.

Běh života však již určovali nacisté. Protižidovská politika fungovala i tak, že tlačila na všechny státem placené zaměstnance, aby si vybrali – buď židovský manžel či manželka, nebo profese. František byl ambiciózní, s manželkou se rozvedl. Bohužel nejen formálně, jak to někteří též činili, ale skutečně, jejich vztah už nebyl patrně nejlepší. Děti si ponechal ve své péči. Manželka dostala minimální alimenty a dál se o ni nestaral. Sám se brzy znovu oženil.

DEPORTACE

Rozvedená Irma se ocitla v hrozné situaci: hledala si podnájmy, alimenty téměř nestačily na přežití, protižidovská nařízení se stále zpřísňovala. Přesto se z Chrudimi nevrátila zpět do Kameniček, kde měla sestry, bratry a rodinu i bydlení, protože v Chrudimi měla děti. Přijala tedy místo služky, spala v kuchyni a dělala, co mohla, aby se denně mohla sejít se svou devítiletou dcerkou a patnáctiletým synem. Chodila s nimi na procházky po městě, a když ji jako Židovku z veřejných prostor vykázali, tak za město. Do konce života bude mít její dcera trauma, že „z maminky tahala peníze na zmrzlinu". Dítě netušilo, že koruna za zmrzlinu znamená, že matka nebude mít večeři…

Po nějakém čase, kdy se Irma stěhovala od jedné židovské rodiny ke druhé, se dostala do domku chudých stařičkých manželů Seidlitzových. Pronajali jí pokojík, kam si konečně směla přivádět i děti (předchozí bohatá rodina jí to nedovolila). Irma si přivydělávala ručními pracemi. Její rodina totiž vedla na Hlinecku vyhlášené faktorství, měli dokonce v Kameničkách vyšívačskou školu a dávali práci desítkám domácích vyšívaček. Irma uměla nejen krásně vyšívat, ale i plést, a právě díky pletení si dokázala přivydělat na chudé živobytí – pletla jedné majitelce obchodu svetry na zakázku.

Poté však dostali všichni chrudimští Židé příkaz nastoupit do transportu. Byla

Stáňa se svou maminkou Irmou v Luži u tety Olgy v roce 1941. Poslední společné foto.

mezi nimi i Irma. Když lístek dorazil, pokusila se ještě přesvědčit manžela četníka, aby jí pomohl. Zoufale se snažila odvrátit chvíli, kdy bude muset opustit své děti. Manžel ji však vyhodil. Stánička sly-

šela jejich hádku: Irma bývalému manželovi vyčítala, že jiný muž (učitel Říha) svou bývalou židovskou ženu chránil, aby nemusela do transportu – nechal jí v péči jejich poloárijské dítě a díky tomu

Irma Vtípilová se synem Jaromírem, kolem roku 1927.

do něj nebyla zařazena. Irma však pomoc nenašla, a přišel osudný prosincový den, kdy ji v mrazivém ránu za tmy její dvě děti vyprovázely k vlaku.

Stáňa vyprávěla, že bratr nesl těžký kufr, došli k nádraží, které již bylo plné lidí. Bratr nezvládl loučení, postavil kufr na schod, dal matce sbohem a pádil pryč. Dcerka se matky držela jako klíště. Nemohla a nechtěla se od ní odtrhnout. Všichni už nastoupili, vlak už houkal, až teprve paní Říhová, maminčina přítelkyně, ta, která odjíždět nemusela, Stáničku vzala za ruku a Irma se zavazadly nastoupila. Vlak se rozjel… Stáňa pro slzy neviděla, a tak ji paní Říhová dovedla domů. Měla jít do školy, ale ten den ji otec nechal raději doma…

VÁLKA

Z ghetta ani lágru již nepřišel nikdy ani lístek. Irma zemřela pravděpodobně o měsíc a půl později, koncem ledna 1943 v plynové komoře v Osvětimi. Transport, kterým tam přijeli, byl celý bez selekce poslán do plynu. Stáňa se celou válku utěšovala nadějí, že se maminka vrátí. Její bratr byl na obchodní škole, s otcem měl velmi komplikovaný vztah. Zazlíval mu, že matku obětoval, nerozuměli si. Chlapec měl umělecké nadání a touhy. Chtěl vystupovat v divadle, zpíval, stepoval, otec z něj chtěl mít spořádaného úředníka, takže docházelo k hádkám. Když mu bylo šestnáct let a ze školy ho vyhodili, musel jako poloviční Žid nastoupit do pracovního tábora v Bílku. Na víkendy však jezdil domů. Stalo se, že jedna žena z Chrudimi, která vlastnila čistírnu, obě děti oslovila s tím, že může zařídit, aby mamince poslaly balík. Bratr se tedy snažil a shromáždil potraviny, které ženě donesli, aby je mamince poslala. Až po válce Stáňa pochopila, že je ta žena okradla.

V lednu roku 1944 přišla pro Stáničku další rána. Bratr v noci na půdě jejich domu spáchal sebevraždu – oběsil se. Ztratila tak druhého nejbližšího člověka. Vzpomínala si, že spala v kuchyni na gauči vedle stolu a její bratr tu noc pořád seděl u stolu a psal. Rušil ji světlem a vyčítala mu to. Nemohla vědět, že píše dopisy na rozloučenou. Za všechno své i matčino neštěstí v nich vinil otce. Stáňa tak zůstala sama. S otcem ani s nevlastní matkou si příliš nerozuměla.

Když skončila válka, sedávala hodiny u rozhlasového přijímače a poslouchala hlášení o těch, kteří se vraceli z koncentráků v naději, že tam uslyší maminčino jméno. Nestalo se to.

PO VÁLCE

Přesto jí druhé otcovo manželství pomohlo v nalezení životní cesty. Nevlastní matka ji s sebou brala do evangelického kostela a tam našla Stáňa duchovní pomoc i vrstevníky, přátele, a nakonec i manžela. Provdala se mladá, brzy po válce, a její muž se stal evangelickým farářem.

Po osudu své maminky pátrala ještě mnoho let, nic bližšího se však již nedozvěděla.

Vyprávěla mi příběhy nejen své maminky, ale i mnoha jejích sourozenců. Maminčina nejmladší sestra, s níž si Irma byla velmi blízká, byla Hedvika – Heda. Také ona se provdala za nežidovského manžela, byl to Johann Husch, Maďar německé národnosti, který se do Čech přiženil a záhy ovdověl. Heda byla jeho druhá žena. Oproti své sestře však měla to štěstí, že její muž se s ní rozvést odmítl, a tím jí zachránil život. Sám však po válce nakonec byl pro svůj původ místní revoluční gardou zavražděn (příběh rodiny Huschovy byl uveřejněn v *Židovské ročence 2019/2020*). Na osudech dalších Irminých a Hediných sourozenců je patrné, jak židovský či nežidovský původ jejich partnerů sehrál klíčovou roli pro jejich přežití. Z dalších sester měly nežidovské partnery ještě dvě a obě díky tomu přežily. Sourozenci v židovských manželstvích nebo ti rozvedení všichni zahynuli.

Tady nastává dlouhý „střih“ v našem vyprávění. Se Stáňou jsem se v následujících letech sešla a viděla ještě mnohokrát. S její dcerou Evou jsme společně pracovaly na židovském hřbitově v Chrudimi, který brigádníci dávali do pořádku. Roku 2012 byl na tomto hřbitově k 70. výročí deportací odhalen důstojný památník chrudimským obětem holokaustu. Na třech stélách bylo napsáno 87 jmen chrudimských deportovaných – mezi nimi i Irma Vtípilová, rozená Weissová. Při odhalení pomníku mě nejvíce dojala slova Stániny dcery, že pro ně to byl vlastně pohřeb jejich babičky. Do té doby neměli místo, kam by jí mohli položit květinu či kamínek. Byla jsem ráda, že se toho Stáňa dožila. A ještě víc o pět let později, kdy jsme v Chrudimi začali pokládat stolpersteiny a mezi prvních jedenáct jsem vybrala právě ten pro Irmu. Položili jsme je do dlažby v místě, kde stával domek Seidlitzových, a i tehdy u toho již nemocná Stáňa byla. Později ji již postihla těžká demence, která ji připravila o krátkodobou paměť a postupně ji uzavírala do sebe; do konce života se však její obličej rozzářil, když uviděla fotografii své maminky a jejích příbuzných.

Irma Vtípilová s dětmi, počátek 30. let. Foto na této dvoustraně rodinný archiv.

Dne 22. prosince, 80 let poté, co se Stánička s Irmou nuceně rozdělily, byla její duše přijata na věčnosti a já věřím, že je opět se svou matkou i nešťastným bratrem pohromadě a v pokoji. Pokoj jejich duším.

Alžběta Langová

KRESLENO Z PAMĚTI

Paul Fierlinger a jeho neobyčejný příběh

Paul Fierlinger, animátor, jehož filmy jsou oceňovány po celém světě (několikrát byl nominován na Cenu Akademie, Oscara), má ojedinělý osud. Narodil se jako Pavel Fierlinger v roce 1936 v Japonsku v rodině československého diplomata Jana Fierlingera, jehož bratr Zdeněk je smutně proslulá postava poválečných československých dějin (sehrál podstatnou roli v únorovém převratu a záhy nastoupil do funkce místopředsedy Gottwaldovy vlády). Paul, pro něhož odchod do USA v roce 1967 znamenal doslova návrat domů, otevřeně vyprávěl o svém životě a práci pro sbírku rozhovorů s pamětníky Židovského muzea v Praze. Jeho příběh je tak zajímavý, že s ním seznamujeme čtenáře *Rch*.

Paul Fierlinger. Foto Monika Hanková.

PĚSTOUNSTVÍ PŘES INZERÁT

Jan Fierlinger, Paulův otec, působil ve třicátých letech 20. století ve funkci československého obchodního atašé v Japonsku. Když se rodina v roce 1939 vracela domů, dozvěděla se během několikatýdenní cesty Transsibiřskou magistrálou o německé okupaci Československa. Jelikož Paulova matka Marta byla Židovka, Fierlingerovi se do vlasti již nevrátili a s pomocí Janova bratra Zdeňka, který tehdy zastával funkci velvyslance v Moskvě, odjeli přímo do USA. V New Yorku se záhy zařadili mezi nejvyšší společenské kruhy. Své děti však nabídli jakožto „nemajetní váleční uprchlíci“ do pěstounské péče, a to prostřednictvím novinového inzerátu. Rozhodnutí zdůvodnili tím, že na syny kvůli boji proti fašismu nemají čas. Paul (a jeho bratr Petr) vyrůstali v péči náhradních rodin na americkém venkově a s rodiči se viděli pouze sporadicky. Nezájem a přehlížení ze strany rodičů se vine Paulovým příběhem jako červená nit…

Záběr z filmu *Drawn from Memory* (*Kresleno z paměti*).

V ČESKO-SLOVENSKU

Situace se však radikálně změnila po skončení druhé světové války, respektive po roce 1948. Paulův otec, dříve přesvědčený amerikanofil, se rozhodl na radu svého bratra odjet zpátky do Československa budovat komunismus. Paul se tak ocitl v neznámé zemi, která mu přišla navýsost nepřátelská, v zemi, jejíž jazyk neznal a s jejímiž hodnotami se neztotožňoval. Rodiče jej brzy umístili do známé internátní Koleje Jiřího z Poděbrad, speciálního poděbradského gymnázia, u jehož zrodu stáli bývalí terezínští vězni. Přednostně tam měli být přijímáni sirotci protinacistických odbojářů. Zaměření ústavu se však postupně proměňovalo a přicházelo sem stále více dětí prominentních komunistů, k nimž patřili i Fierlingerovi. Nicméně Paul Fierlinger se zde setkal a navázal celoživotní přátelství s mnoha výraznými osobnostmi, které školou před její přeměnou také prošly. Jednalo se např. o Václava Havla, Ivana Passera, Miloše Formana a řadu dalších. Fierlingerův zájem o animované obrazy začal právě v Poděbradech: ve školní lavici vznikl jeho první improvizovaný animovaný film, pro který použil jednoduché kresby ze svého skicáku. Ty mu byly únikem před každodenní realitou a především vlastní rodinou, od které se zcela odřízl (nutno podotknout, že matka Marta, rozená Roubíčková, zemřela nedlouho po návratu do Československa).

Od roku 1951 Paul Fierlinger studoval Vyšší průmyslovou školu keramickou v Bechyni. Jeho kresby se postupně začaly objevovat v různých časopisech a pod pseudonymem Fala začal brzy pracovat jako ilustrátor na volné noze. V šedesátých letech se pohyboval mezi výtvarníky, spisovateli a herci, kteří režim – stejně jako on – nesnášeli. Pravidelně se scházel s Pavlem Landovským, Jiřím Kodetem a v hospodě často sedával se členy Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu (neformální společnosti známé svými happeningy, již roku 1963 „založili“ sochař Karel Nepraš a malíř Jan Steklík). V roce 1967 se Paulu Fierlingerovi podařilo emigrovat zpátky do USA. Složitými cestami – přes Amsterdam, kam uprchl na falešná pracovní víza, Paříž a Mnichov – se nakonec dostal do vysněného New Yorku.

Scéna z filmu *Still Life with Animated Dogs* (*Klidný život s čipernými psy*).

V AMERICE

Počátky v USA nebyly jednoduché. Paul Fierlinger odešel z Československa se svou tehdejší ženou Helenou a jen s obtížemi sháněl v New Yorku práci. Manželé se brzy odstěhovali do městečka Burlington, kde Paul pracoval pro místní televizi. V roce 1971 založil vlastní společnost

a zlomem v jeho kariéře se stala spolupráce na dnes již kultovním dětském seriálu *Sesame Street* (*Sezame, otevři se*), který se brzy proslavil a pro nějž autor natočil řadu animovaných segmentů. První nominaci na Oscara získal za půvabný krátký film *It's So Nice to Have a Wolf Around the House* (*Je fajn mít vlka v domě*, 1979). Jedinečná animovaná autobiografie z roku 1995 s názvem *Drawn from Memory* (*Kresleno z paměti*) mu vynesla druhou oscarovou nominaci. Tento mimořádný film je oceňován nejen pro vynikající techniku a filmovou estetiku, ale i hloubku sdělení. Fierlinger v něm s nezaměnitelným sarkastickým humorem vypráví svůj unikátní a dramatický životní příběh plný paradoxů a vyrovnává se s bolestným vztahem k rodičům. Ve filmu zazní hlasy bývalých spolužáků z poděbradského gymnázia (Václava Havla a Miloše Formana) a také např. Jana Třísky. Mimořádně úspěšným se stal dále melancholicky laděný „psí" film se vzpomínkami na trudný život v Československu *Still Life with Animated Dogs* (*Klidný život s čipernými psy* 2001), který získal několik cen (mj. prestižní Peabody Award).

Paul Fierlinger, který patří ve svém oboru k těm nejlepším, natočil přes 800 krátkometrážních filmů. Jeho dokumenty se vyznačují velmi osobním, citlivým a přemýšlivým přístupem, humorem a autenticitou, se kterými autor dané téma zpracovává. V současné době žije a pracuje ve Wynnewoodu na předměstí Filadelfie se svou ženou Sandrou, která je kolористkou jeho filmů (spolupracovala na většině oceňovaných animací z poslední doby). I ve svých bezmála 87 letech denně pracuje a na třech obrazovkách svého počítače tvoří animované skvosty. Celovečerní film s názvem *More Vivid than this Morning's News* (*Živější než dnešní ranní zprávy*) bude mít premiéru na jaře 2023 ve známém newyorském kině Film Forum. Některé Fierlingerovy snímky lze zhlédnout na YouTube. Vřele je doporučuji.

Obrázek z filmu *My Dog Tulip* (*Můj pes Tulipán*).

Monika Hanková, New York

OD OSTŘIHOMI K ŽELEZNÝM VRATŮM

(*dokončení ze str. 15*)

Pak přišly na řadu řeky babylonské a citery pověšené na topolech – to už deklamovali neochvějným jednohlasem, a když došlo na „Jestli, Jeruzaléme, na tebe zapomenu", byla to mimořádně vážná chvíle. Rabín mi vlastnoručně zapsal několik řádků hebrejsky dozadu do diáře – jelikož psací písmo je pro mě naprosto nečitelné, poznamenal jsem si pod ně fonetický přepis odposlechnutý z jejich přednesu:

Sedmihradské město Sighisoara (česky Segešvár, německy Schäßburg, maďarsky Segesvár, latinsky Castrum Sex).

Hacvi Jisrael al bomousejcho cholol:
ejch noflu gibourim!
Al tagidu beGat, al tevasru bechucous Aškelon;
pen tismachno benous pelištim
pen taalouzno benous haarejlim.
Horej va Gilboa al tal veal motor alejchem...

Zde je krátká pomlka a pak to pokračuje:
Úsodej srumous…

Podle těch několika slov znějících jako místní názvy se ukázalo, oč musí jít: „Neoznamujte to v Gatu, nezvěstujte to v ulicích Aškalónu, ať se neradují dcery pelištejské, dcery neobřezanců ať nejásají." Následující neúplný úryvek musí být: „Hory v Gilbóe, rosa ani déšť ať na vás nesestoupí..." To už jsme byli já, ten rabín z jiného světa i jeho synové úplně uchváceni. Nadšení se stupňovalo. Tyto pasáže, v Anglii tak proslulé, pro ně měly dvojnásob závažný význam a jejich pohnutí bylo nakažlivé. Zřejmě je ohromilo – a dojalo –, že básně jejich kmene se těší v okolním světě takové slávě a oblibě; asi byli tak odříznutí od světa, že o tom neměli tušení. Všechny nás to velice sblížilo a potěšilo a rabín si pořád čistil brýle, ne z nutnosti, ale z radosti a z rozpaků, a jeho bratr nás pozoroval s blahosklonným pobavením. Zatímco jsme seděli u stolu, setmělo se, a když předák nadzvedl cylindr petrolejky, aby zapálil knot, zablýskly se hned troje brýle. Kdyby to byl páteční večer, dodal rabín, požádali by mě, ať ji zapálím já; byl bych jejich šábes gój, sobotní jinověrec, jakého bohatí Židé – „ne jako my" – zaměstnávají na rozžíhání ohňů a lamp, zavazování a rozvazování uzlů a všemožné další úkony, které halacha zakazuje provádět o svátečním dni. Řekl jsem, že mě mrzí, že je teprve čtvrtek (šábes začíná o pátečním slunce západu), jelikož bych pro změnu mohl být užitečný. Se smíchem jsme si popřáli dobrou noc.

Natáhl jsem se pod jeden z přeživších dubů, dočista unesený. Nikdy bych nevěřil, že se spřátelím s tak nedotknutelně vyhlížejícími lidmi. Podobné postavy jsem vídal často. Naposledy jsem je zahlédl na měsícem zalitém nástupišti tu noc, kdy jsem přijel do Rumunska. Vypadaly naprosto odloučeně, odtažitě a nepřístupně – to už bych rovnou mohl poprosit trapistickou abatyši o zapalovač.

Přemýšlel jsem o šábes gójovi. Nakonec bych přece jen nebyl nepostradatelný, protože opodál seděli u nízkého ohně dřevorubci a potichu si zpívali maďarsky. Znělo to jaksi neurčitě, jinak než rumunský zpěv, ale stejně podmanivě a stejně smutně.

Když jsem se s nimi ráno loučil, mladší z obou synů, s jarmulkou a bílým modlitebním šálem s černými pruhy na koncích, zašel dovnitř ke zbylým dvěma a na odchodu jsem je pak slyšel, jak odříkávají své modlitby trýznivým lkaním, zatímco předák, nijak zvlášť horlivý ve víře, ukazuje dřevařům nový porost k vykácení.

* * *

Patrick Leigh Fermor: Mezi lesem a vodou. Pěšky do Konstantinopole od středního toku Dunaje k Železným vratům. *Přeložila Daniela Orlando, vydalo nakladatelství Argo v roce 2022, 288 stran, pevná vazba. Doporučená cena 438 Kč.*

DÁM SI TO, CO ONA

O výstavě v muzeu New-York Historical Society

Věta „dám si to, co ona“ byla zvolena Americkým filmovým institutem jako 33. nejlepší filmová hláška. Jedná se o slavnou scénu ze snímku *Když Harry potkal Sally* odehrávající se v neméně slavné newyorské restauraci Katz's Deli na E. Houston Street. Údajně v ní je dodnes tabulka s nápisem „Gratulujeme! Sedíte na místě Harryho a Sally“. Mezi filmové zajímavosti patří také to, že žena, která tuhle větu pronesla, je matka Roba Reinera, režiséra zmíněného filmu.

IMPORT ŽIDOVSKÝCH DELIKATES

I'll Have What She's Having je také názvem výstavy, která je k vidění do dubna tohoto roku v možná trochu opomíjeném muzeu New-York Historical Society. Výstava mapuje vznik a vývoj fenoménu zvaného Jewish Deli. Říká se, že pizzu světově proslavili až italští přistěhovalci, kteří se usadili v New Yorku. Podobně tomu bude s delikatesami, jako je pastrami sendvič, bagel s lososem, matzo ball soup (tento „židovský penicilin“ se v New Yorku servíruje s jedním obřím macesovým knedlíkem), sekaná jatýrka, kiške nebo nakládané okurky. Židovskou identitu nelze redukovat jen na jídlo, ale kuchyně, kterou si s sebou přivezli aškenázští přistěhovalci ze střední a východní Evropy na přelomu 19. a 20. století, významně ovlivnila newyorskou kulinářskou scénu, a jak je vidět i z filmové ukázky, stala se součástí americké popkultury. K vidění jsou proto také další známé scény z legendárních pořadů jako *Show Jerryho Seinfelda* nebo *Larry, krot' se* Larryho Davida. Návštěvníci, kteří u jednotlivých exponátů vzpomínají, jak chodili s rodiči či prarodiči k Reubenovi nebo do 2nd Avenue Deli, se v téhle části upřímně dojímají a baví.

Carnegie Deli nedaleko Carnegie Hall.

Výstava je nostalgickým ohlédnutím za dobou, kdy v New Yorku existovalo přes neuvěřitelných 5000 židovských lahůdkářství. Vznikala v provizorních podmínkách na Lower East Side, odkud se stejně jako židovská populace přesouvala na Upper West Side, do Brooklynu, Queensu či Bronxu. Během let se stala zavedenými institucemi nabízejícími víc než jídlo. Hosté oceňovali jejich domácí přátelskou atmosféru a humor a vnímali je jako místo setkávání. To se po válce často stalo také útočištěm přeživších, kteří tu našli pracovní příležitosti, komunitu a pocit sounáležitosti.

SOUVISLOSTI

Kromě dobových fotografií, slovníčku jidišismů či názorných exponátů ikonických pokrmů výstava poukazuje na řadu zajímavých souvislostí. Jednou z nich je například reklamní kampaň Katz's Deli se sloganem *Send a Salami to Your Boy in the Army* (Pošli svému chlapci v armádě salám) a dopis vojína toho času na italské frontě během druhé světové války, v němž své snoubence líčí, jak si pochutnal na pastrami, co mu poslala maminka. Za zmínku stojí také fotografie nejrůznějších politiků a prezidentských kandidátů, kteří se v židovských restauracích snažili získat židovský hlas. Síň slávy zahrnuje i celebrity jako Frank Sinatra nebo Elvis Presley. Milton Parker, tichý společník Carnegie Deli, dokonce napsal knihu *How to Feed Friends and Influence People* (Jak nakrmit přátele a ovlivnit lidi), která popisuje příběh tohoto lahůdkářství v divadelním distriktu a jeho duchovního otce Lea Steinera.

SOUPEŘENÍ

O tom, že židovská deli jsou srdeční záležitostí, svědčí letitá soupeření, kde mají lepší pastrami (sendvič s tence nakrájenými plátky z hovězího pupku). *The New York Magazine* vyhlásil v roce 1973 pastrami olympiádu a ocenil Pastrami & Things a 2nd Avenue Deli. *The New York Times* vydaly v roce 1979 žebříček 104 nejlepších pastrami sendvičů ve městě na základě pečlivého hodnocení surovin a chuti – na čelných místech se umístil Pastrami King a Carnegie Deli. Současní food blogeři také nenechávají pastrami bez povšimnutí. V on-line světě je k dispozici nepřeberné množství žebříčků Top 10 a samozřejmě také dokonale nafocených sendvičů na Instagramu.

Cukrárna Louise Klepperera, v témže domě sídlila výrobna klobouků a salámů. Přelom 19. a 20. století.

OTCOVÉ ZAKLADATELÉ

Židovská lahůdkářství bývají spjata se svými zakladateli a provozovateli, jako byl zmíněný Leo Steiner, Abe Lebewohl a další (o jednom z nejstarších deli – Russ & Daughters – psala v *Rch* 2/2020 Monika Hanková). S jejich odchodem někdy místo ztrácí svou duši. Málokterá deli jsou dnes košer a řada restaurací byla nucena během pandemie zavřít. Chtělo by se říct – deli už není to, co bývalo. Výstava ale končí nadějí a poukazuje na nová lahůdkářství Mile End, Frangel's, Bou'ote, která vznikají v Brooklynu, či Manny´s Delicatessen v Chicagu, takže štafetu přebírá nová generace. Židovství je nakonec přece jen hodně o jídle a setkávání se nad ním.

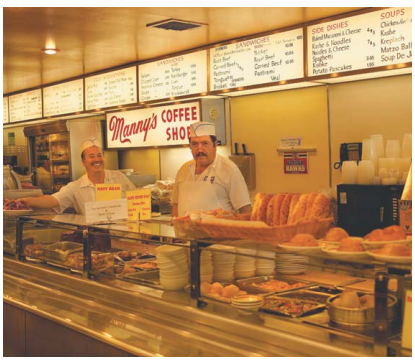

Manny's Delicatessen v Chicagu.

PAVLÍNA ŠULCOVÁ

(*Více o výstavě viz www.nyhistory.org*)

IZRAEL: Bibi pošesté a přece jinak

Už tři měsíce uplynuly od voleb do Knesetu (konaly se 1. listopadu) a čtenáři *Rch* dostávají informaci o nové vládě až teď. Nemohou se cítit ošizeni? Upřímně, až tak moc ne. Psalo se o ní hojně, ještě než byla ustavena, natož aby podnikla nějaké kroky. Tudíž to psaní neodráželo ani tak skutečnost, jako spíše míru sympatie, přesněji antipatie.

O nové vládě Benjamina Netanjahua se referovalo v zrcadle odporu vůči ní doma i ve světě. Často na základě klišé a titulků typu „nejpravicovější vláda“ či „nejvíce extremistická vláda v dějinách Státu Izrael“. A na základě protestů. Ty protesty nelze brát na lehkou váhu. Když prezident Jicchak Herzog (příslušník rodinné dynastie, která formovala historii státu) odsoudí na Twitteru extremismus vznikající vlády, má to váhu. Když tisícovka prestižních armádních veteránů (včetně bývalého náčelníka generálního štábu Dana Chaluce i bývalého šéfa vojenské rozvědky Amose Jadlina) vyzve předsedu Nejvyššího soudu, aby „ještě zastavil katastrofu“, není to jen tak.

Patří sem i demonstrace. ČTK referovala o protestech hlavně v Tel Avivu, na něž přišlo deset tisíc lidí, o týden později až 80 tisíc lidí. Má to sice daleko k protestům z podzimu 1982, kdy ve čtyřmilionovém Izraeli demonstrovalo na 400 tisíc lidí, ale naznačuje to dost.

To vše znamená, že 37. vláda Izraele – a celkem již šestá vláda Benjamina Netanjahua – je velmi kontroverzní. Ale znamená to i tolik, že protesty proti ní se zatím opírají spíše o pověst této koalice než o její konkrétní činy. Opírají se o neblahé renomé politických stran, jako jsou Náboženský sionismus (lídr Becalel Smotrič), Židovská síla (Itamar Ben Gvir) či Noam (Avi Maoz). Až s odstupem – spíše po malých krocích – lze zjišťovat, co ta vláda bude znamenat, jak se bude chovat, jak ovlivní životy občanů nebo vztah Izraele ke světu, sousedům či k USA.

POSTAVÍ JE DO LATĚ?

Teď se vraťme k základní informaci. Že se vláda bude opírat o koalici Likudu, ortodoxních náboženských stran (Šas, Jednotný judaismus Tóry) a národovců (Náboženský sionismus, Židovská síla, Noam), bylo jasné hned po volbách. Přesto trvalo skoro dva měsíce, než vláda dojednala koaliční smlouvu, své složení a získala důvěru v Knesetu (29. prosince, od toho dne se šestá vláda „Bibiho“ prakticky počítá). Podle koaličních pilířů vypadá složení vlády takto:

Likud si vyhradil rezorty, jako je obrana (Joav Galant), zahraničí (Eli Cohen), spravedlnost (Jariv Levin) či záležitosti diaspory (Amichaj Šikli). Národovci si vyjednali finance (Becalel Smotrič) a národní bezpečnost (Itamar Ben Gvir), což je branže, o kterou

Předseda Knesetu Amir Ochana (na snímku vpravo).

usilovali – má pod palcem i policii. A ortodoxní strany se drží svých již tradičních oborů zájmu – sociální věci, zdravotnictví a záležitosti náboženství.

Že to nebude jednoduché, ukázala Orit Strocková, členka vlády a poslankyně za náboženské sionisty, když prohlásila, že lékaři by měli mít právo odmítnout pacientovi léčbu, pokud to odporuje jejich náboženskému přesvědčení (což bylo vnímáno tak, že mohou odmítnout léčit homosexuály, i když to sama Strocková výslovně neuvedla).

To už zvedlo ze židle i Bibiho. Ne proto, že by byl velký fanoušek LGBT, ale spíše proto, že si uvědomil, jak mohou takové řeči podrazit jeho pozici třeba v USA. Tudíž reagoval hned a tvrdě: „Slova poslankyně Strockové jsou nepřijatelná pro mě i mé kolegy z Likudu. Koaliční dohody nedovolují diskriminaci vůči lidem LGBT ani poškozování práv jakéhokoli občana Izraele při poskytování služeb.“

Z toho lze odhadnout, jak si Bibi vládnutí představuje. Vzal do koalice strany s cejchem extremistů, aby měl jasnou většinu, ale sám si ohlídá, aby jejich členové nedělali „výtržnosti“. A pokud je udělají, sám je postaví do latě. Myslí si to i Dan Diker, šéf Jeruzalémského centra pro veřejné záležitosti. Zdůrazňuje, že Netanjahu je jediný lídr v demokratickém světě, jenž se už dvakrát vrátil z politického hrobu, aby vedl zemi (byl premiér v letech 1996–1999, 2009–2021 a potřetí od 29. prosince 2022), tudíž je dostatečně zkušený na to, aby tyto věci zvládl.

A tuší to i lídři národních stran. Becalel Smotrič napsal článek do *The Wall Street Journal*, listu uměřeného konzervatismu v USA, kam by asi sám rád patřil. V textu zdůrazňuje, že to, co nová vláda prosazuje, je inspirováno i Amerikou. Třeba jisté pláže rozdělené podle pohlaví prý neomezí možnost volby, ale vlastně ji nepatrně rozšíří pro ty, kteří to tak podle víry chtějí. A reforma soudnictví – Nejvyšší soud už nebude moci vetovat jmenované soudce – přiblíží americkou praxi, kdy jmenování soudců je věc politizovaná a veřejná. (Našinec si připomene Václava Klause a jeho kritiku „soudcokracie“.)

GAY V ČELE KNESETU

Je těžké dělat prognózy ohledně nové vlády a jejích činů. Co se týče ministra bezpečnosti a zmíněných protivládních protestů, Ben Gvir nařídil policii, aby přijala tvrdá opatření, pokud demonstranti zablokují ulice či vyvěsí palestinské vlajky, ale nic se nestalo.

Předsedou Knesetu se stal Amir Ochana (Likud), nejznámější gay v izraelské politice. Daniel Gordis na webu Mosaic píše, že když byl Ochana zvolen, nasadil si slavnostně kipu a jeho partner to sledoval z galerie Knesetu. A že pro Ochanu hlasoval i Avi Maoz, lídr koaliční strany Noam, jenž nemá LGBT v lásce. Upřímně, vypadá takto společnost pod vládou extremistů?

Zbyněk Petráček

I MUŠKY MAJÍ SNY ...a další události

/Vybráno z českých médií/

„Odpočívej v pokoji, papeži Benedikte,“ napsala německá ortodoxní rabínská konference. „I svými kontroverzními postoji, například v otázce židovsko-křesťanského dialogu, plodně podněcoval náboženskou a mezináboženskou diskusi,“ uvedli němečtí rabíni, kteří ocenili Benediktovu návštěvu synagogy v Kolíně nad Rýnem při jeho první papežské cestě do rodné země. „Papež Benedikt XVI. byl velkým teologem, pro kterého byl vztah k judaismu zásadní součástí jeho víry,“ doplnil předseda Konference evropských rabínů a bývalý vrchní moskevský rabín Pinchas Goldschmidt (z Ruska uprchl kvůli zahájení války proti Ukrajině). (Katolický týdeník, 3. 1.) ■■ Dne 13. června 2022 proběhla slavnostní vernisáž výstavy zaměřená na prezentaci činnosti týmu Kameny zmizelých – Vodňany 2021/2022. Součástí výstavy bylo představení výsledků celoroční práce žáků, fotografická dokumentace z exkurzí, ukázka slohových a výtvarných prací, ale také ochutnávka židovské kuchyně a vybraných pokrmů, doplněná o svátečně nazdobenou tabuli, nechyběla ani ukázka židovské hudby. Vrcholem slavnosti bylo umístění pamětních kachlů do budovy školní jídelny v Alešově ulici, v tzv. Červenkovně. Součástí celotýdenní akce byla také aktivita připravená pro zájemce z řad občanské společnosti. Jednalo se o historické procházky s výkladem a seznámením s osudy vybraných židovských obyvatel a jejich domů. Informace žáci získávali ve spolupráci s Městským muzeem a galerií ve Vodňanech a vlastní badatelskou činností, uvádí Zpravodaj města Vodňany v přehledu činnosti v toce 2022. (5. 1.) ■■ Odešel Viktor Fajnberg, jeden z „osmi statečných“, kteří v roce 1968 protestovali v Moskvě proti invazi vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR. Slovenský prezident Andrej Kiska v roce 2004 udělil Viktoru Fajnbergovi státní vyznamenání. Miloš Zeman ho vyznamenat odmítl kvůli jeho údajně „obsedantnímu“ přirovnávání

režimu Vladimira Putina k éře komunistického diktátora Leonida Brežněva. (Deník N, 6. 1.) ■■ „Rád zmíním Marcela Safíra, velkého Jablonečana, který je méně známý, než by si zasloužil – ač ho Miloslav Nevrlý zvěčnil v krásné knížce *Cestovní zpráva čarodějova učně*. Safír byl maďarský Žid původem z Podkarpatské Rusi, za války zažil hrůzy, jaké si těžko dokážeme vůbec představit, v holokaustu přišel o většinu svých blízkých, a tak se po válce rozhodl přestěhovat do Jablonce a začít znovu. Stal se lesníkem a velkým znalcem, a hlavně přítelem hmyzu. Svoje ‚šestinohé bližní‘ s nekonečnou trpělivostí a empatií pozoroval a vydal o nich dvě krásné fotografické publikace. Ve svých textech hmyz trochu polidšťoval, viděl u něj podobné příběhy a dramata jako u lidí, což nesouznělo s poznatky entomologů, že chování hmyzu jsou v podstatě jen vrozené stereotypní instinkty. Ale současné vědecké objevy ukazují například to, že i jednodušší bezobratlí jako třeba mušky octomilky mají sny… Nedávno jsem dělal rozhovor s jedním americkým filozofem, který říká, že živočich, který je schopný snít, má vědomí. A i kvůli tomu bychom se k němu měli chovat s respektem. Jako by současná věda potvrzovala poetické tušení Marcela Safíra,“ říká v rozhovoru pro *MF DNES* autor knihy *Gablonz / Jablonec* Štěpán Kučera. (6. 1.) ■■ U příležitosti 80. výročí deportace celé chrudimské židovské komunity do nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů byl na návrh odboru školství, kultury, sportu a památkové péče udělen titul čestného občana města Chrudim panu Johnu Salusovi. John (Jan Josef) Salus se narodil 14. dubna 1947 v Chrudimi v domě č. p. 330 v Poděbradově ulici. Tento dům vybudoval zakladatel rodiny Salusovy v Chrudimi Emil Salus již v roce 1893 a otevřel si zde úspěšný obchod a pražírnu kávy a burských oříšků. V tomto domě se narodilo devět Emilových dětí. Osm z nich se dožilo druhé světové války a všechny do jednoho zavraždili nacisté. Z rodiny přežil pouze nejmladší Jan. Je jedním z pouhých sedmi židovských obyvatel z Chrudimi, kteří hrůzy nacistického holokaustu přežili. (Chrudimský zpravodaj, 6. 1.) ■■ „Moskva viděla o letošních ruských svátcích výjev, který připomínal bakchanálie v katolických chrámech za Francouzské revoluce. Bolševici sice nedotýkají se chrámu, ale posmívají se náboženskému cítění tím vydatněji na ulicích. O Vánocích uspořádala mládež, zejména studenti, mezi nimiž bylo mnoho synů přísně ortodoxních rodičů, průvod na Rudé nábřeží, kde byly spáleny za účasti tisíců diváků sochy a obrazy, znázorňující takřka všechna světová náboženství: Ježíše i Mojžíše, Buddhu i Konfucia, Mohameda i Osirise, sv. Gabriela i Jiřího, Abrahama i Pannu Marii.“ (O čem psaly Lidové noviny 13. ledna 1923, LN, 13. 1.) ■■ Po letech plánování chce vedení břeclavské radnice konečně opravit obřadní síň židovského hřbitova. Jednu z mála památek ve městě plánuje proměnit k lepšímu s využitím dotace z přeshraničního projektu se slovenským městem Sládkovičovo. Po desetiletích chátrání a marných snah o opravu v posledních letech je ve špatném stavu zvenčí i uvnitř. Teď se to má konečně změnit. „Výsledkem spolupráce s městem Sládkovičovo je projekt Na věčnou paměť, na který se nám nyní podařilo získat peníze,“ zní ve společném prohlášení vedení města. Plán počítá s tím, že současně se upraví i prostranství před hřbitovem. Náklady na opravu se vyšplhají na 23 milionů korun, z toho 11 milionů pokryje dotace. Vše je ale třeba stihnout ještě letos. „Stavba musí být podle dotačních podmínek programu přeshraniční spolupráce INTERREG dokončena do konce roku 2023. Termín je šibeniční, ale věříme, že to stihneme,“ uvádí vedení města. (Právo, 18. 1.)

(*jd, ilustrace Jiří Stach*)

MARKETA GOETZ-STANKIEWICZ

(15. 2. 1927–6. 11. 2022)

Dne **15. února** by oslavila 96. narozeniny paní **Marketa Goetz-Stankiewicz**, germanistka a divadelní historička, editorka a překladatelka. Narodila se jako Marketa Götzová v židovsko-česko-německé rodině v Liberci, vyrůstala, jak bylo v předválečné mnohonárodnostní střední Evropě časté, v bilingvním prostředí. Maminka byla sudetská Němka, tatínek textilní inženýr židovského původu. Z Liberce se rodina přestěhovala do Místku, kde žila až do roku 1948. Otec byl poslední rok války vězněn v Terezíně, jako jediný z rodiny Götzových přežil válku. Marketu zachránila nežidovská matka, ale nesměla studovat, absolvovala jeden ročník německé školy a poté pracovala ve fotografickém studiu v Ostravě. Po válce začala studovat na grafické škole, v září roku 1948 se legálně vystěhovala s rodiči do Kanady. Vystudovala komparativní literaturu a germanistiku, doktorát získala roku 1957 na Kolumbijské univerzitě v New Yorku, při studiích si přivydělávala retušováním fotografií. Získala místo na Univerzitě Britské Kolumbie ve Vancouveru. Na univerzitě působila mnoho let, v letech 1980–1985 jako vedoucí katedry germanistiky, posléze se stala emeritní profesorkou. Jejím manželem byl polský emigrant Władek Stankiewicz (1922–2006), politolog a filozof. Zemřela 6. listopadu 2022 ve Vancouveru.

Foto Lorie Chortyk, archiv UBC.

To je jedna část jejího příběhu. Ta druhá se týká obětavé pomoci, kterou v letech 1973–1989 poskytovala umlčeným spisovatelům a rodinám disidentů. Pravidelně přijížděla s matkou Helenou do Československa, přivážela knihy, zprostředkovávala kontakty mezi zakázanými spisovateli a jejich zahraničními přáteli, na Západ pašovala rukopisy k vydání v exilovém tisku.

V rozhovoru s D. Vaughem pro anglickojazyčné Radio Prague z roku 2016 zmiňuje, jak se jí v letech normalizace dařilo unikat pozornosti Státní bezpečnosti (že byla její představa o naprosté „nenápadnosti“ mylná, zjistila pak ve své složce, kterou na ni StB vedla): „Byla jsem velmi opatrná, vždycky jsem chodila za spisovateli potmě. A chodila jsem s českými novinami, s *Rudým právem*, zasunutými pod paží. To ze mě udělalo Češku, která se prochází s novinami.“

Snažila se pro zakázané autory sehnat grant, přátelům dovážela i šatstvo či „západní“ delikatesy (germanistka Veronika Tuckerová vzpomíná na její návštěvy u rodičů Lopatkových takto: „Její návštěvy jsem v dospívajícím věku uprostřed všeobjímající šedi tzv. normalizace vnímala spíš jako záblesk neskutečného světa za oceánem“). V roce 1988 ji Václav Havel, Ivan Klíma a Ludvík Vaculík ocenili vlastním diplomem „Řádem české knihy“ (Ordo libri bohemici).

Publikovala řadu studií a esejů o české zakázané literatuře, především o českém divadle, zasloužila se o uvedení her Václava Havla do povědomí diváků v Kanadě a USA. Vydala eseje a články o zakázaných českých dramaticích *The Silenced Theatre: Czech Playwrights Without a Stage* (1979) a hry Václava Havla *The Vanek Plays: Four Authors, One Character* (1987). V devadesátých letech připravila sborník o českém samizdatu *Good-Bye Samizdat: Twenty Years of Czechoslovak Underground Writing* (1992) a byla spolueditorkou díla věnovaného Václavu Havlovi *Critical Essays on Václav Havel* (1999). Za šíření české literatury ve světě jí v roce 2000 prezident Václav Havel udělil medaili Za zásluhy II. stupně. V roce 2016 obdržela za tutéž aktivitu Cenu Jiřího Theinera.

Přátelé na ni vzpomínají jako na nesmírně laskavou, vřelou, energickou a skromnou ženu, která se obětavě starala o druhé. V nekrologu napsal Paul Wilson, že kromě knih za sebou zanechala „méně hmatatelný odkaz v podobě mnoha hlubokých přátelství s lidmi, jejichž životů se dotkla a které změnila svou přítomností“.

(*am, čerpáno z textu V. Tuckerové na www.bubinekrevolveru.cz a ze stránek www.pametnaroda.cz*)

VIKTOR FAJNBERG

(*dokončení ze str. 9*)

Fajnberg neopomněl při žádné příležitosti znovu a znovu připomínat, že jsou lidé, jejichž práva jsou právě v tuto chvíli porušena. Dobrým příkladem mohou být i jeho závěrečná slova na debatě po představení Divadla Continuo v Praze v roce 2018: „Právě teď sedí ve vězení Oleh Sencov a další lidé, vyzývám vás k akci…“ To byla jeho reakce na poplácávání po rameni a chválu za jeho hrdinství. Jeho rozhodnutí postavit se do čela a neustoupit dokládá také poslední sloka básně mamince, kterou napsal po zatčení v srpnu 1968 v lefortovské věznici: „Vždyť ve chvíli, kdy sukno hanby a ne vzdoru / pokrylo v úzkosti spící kraj, / kdy všechno živé hledá noru, / někdo musí zvolat: Acharaj!“

Tento boj se vtělil do nesčetného množství prohlášení, dopisů, výzev, novinových článků, v nichž bez servítků a jasně pojmenovával situaci i potřebu nápravy. I na Západě byl nejednou vyzýván k mlčení, protože jeho přímost nebyla vždy v souladu s diplomatickými aktivitami různých institucí.

MACECHA A MATKA

Viktor Fajnberg vycházel z pevných zásad, které formuloval už ve svém dětství. Pramenily v dědictví rodinné tradice, historickém a geografickém kontextu osobní zkušenosti i neustálém studiu a poctivém poznávání. Jeho zásady v sobě snoubily pevnost a neochvějnost i laskavost a otevřenost. Sovětský svaz označil za svou macechu, která ho vychovala. Svůj vděk jí za to projevil tím, že hájil její čest ve chvílích, kdy většina národa selhala. Svou matkou nazval Izrael, stát, o němž snil, vždycky se za něj bil a zároveň v něm nikdy nedokázal setrvat. Historii své matky neustále studoval a podrobně ji znal. Do rodné náruče se nakonec vrátil po smrti, kdy na základě rozhodnutí blízkých ulehl do izraelské země: je pohřben na hřbitově v kibucu Givat Brenner jižně od města Rechovot.

V. F. v Pinkasově synagoze.

Michaela Stoilova

KNIHY VÝSTAVY UDÁLOSTI

Ljudmila Ulická
JÁKOBŮV ŽEBŘÍK

■ Píše se rok 1975 a moskevská scénografka Nora Osecká pohřbívá svou babičku Marusju. Z jejího bytu si odnese truhličku s rodinným archivem. Jeho první položky začal psát v roce 1911 kyjevský židovský intelektuál Jakov Oseckij, když posílal dopisy své nevěstě Marusje. Příběhy vnučky a jejího dědečka se v sobě zrcadlí a postupně se přibližují. Přidávají se k nim osudy dalších generací a množství vedlejších postav. Všechny dohromady vypovídají o tom, jaké katastrofy v posledních více než sto letech probíhaly na území postupně zanikajícího ruského impéria, počínaje židovskými pogromy v Kyjevě přes stalinské represe, konče válkou v Jižní Osetii. Román se opírá o reálnou korespondenci autorčiných prarodičů a vyšetřovací spis jejího nespravedlivě souzeného dědečka.

Vydalo nakladatelství Paseka v Praze roku 2023. Z ruštiny přeložila Alena Machoninová. 568 stran; dop. cena 590 Kč (v e-shopu nakl. 418 Kč).

David Flusser
ŽIDOVSKÉ PRAMENY RANÉHO KŘESŤANSTVÍ

■ Již přes třicet let stará, ale dosud žádaná a oblíbená kniha předního znalce raného křesťanství, judaismu období Druhého chrámu a svitků od Mrtvého moře Davida Flussera (1917–2000) *Židovské zdroje raného křesťanství* vznikla v rámci cyklu Židovské myšlení pro izraelské rozhlasové vysílání prostřednictvím přednášek specialistů ze svých oborů.

Původní účel určil formu publikace: ve třinácti krátkých kapitolách se autor velmi přístupným stylem zabývá vztahem raného křesťanství a judaismu 1. století občanského letopočtu a předchozích období. Vychází ze srovnávacího rozboru evangelií, dalších částí Nového zákona, Starého zákona, rabínských komentářů a podobenství, spisů Josepha Flavia, řeckých, aramejských i arabských překladů hebrejských spisů.

David Flusser dokazuje, že právě v knihách Nového zákona se zachovaly stopy soudobého židovského myšlení v rámci jeho různých proudů, a na konkrétních citacích ukazuje, jak se starší vlivy v novějším učení projevovaly a jak měnily.

Vydalo nakladatelství Herrmann & synové v Praze roku 2023. Z angličtiny přeložila Alice Marxová, české vydání doplnil poznámkami hebraista Pavel Sládek.

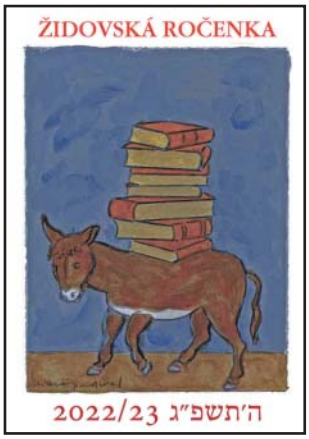

110 stran, malý formát; dop. cena 198 (v e-shopu nakl. 170 Kč).

ŽIDOVSKÁ ROČENKA 5783

■ K dostání již je nová *Židovská ročenka*. Zahrnuje výběr z textů jak českých, tak zahraničních autorů, spisovatelů, básníků, esejistů, teoretiků umění, známých i méně známých. Dozvíte se více o česko-rakouském historiku umění Maxi Eislerovi, autoru abecedy pro hluchoslepé Hieronymu Lormovi či o prózách zastánce česko-židovského sblížení Siegrieda Kappera. Čtenářům *Ročenky* se poprvé představí verše pozoruhodného amerického básníka Stanleyho Mosse nebo architekta, básníka a esejisty z prostředí sovětské neoficiální kultury Michaila Ajzenberga.

Židovská ročenka 5783. Vydala Federace židovských obcí v ČR roku 2023. 136 stran; dop. cena 160 Kč (v redakci *Rch* za 130 Kč).

Eric-Emmanuel Schmitt
OSKAR A RŮŽOVÁ PANÍ

■ V souboru tří příběhů autor formou jednoduchého, dětského vyprávění vykresluje paralely i kontrasty mezi náboženskými systémy (křesťanstvím, judaismem, islámem) a dokazuje, že vždy by měla rozhodovat v první řadě lidskost. V příběhu *Oskar a růžová paní* mluví umírající desetiletý Oskar se svou ošetřovatelkou o hodnotách lidského života a rozhodne se napsat Bohu. V části *Pan Ibrahim a květy Koránu* se osiřelého židovského chlapce ujímá starý muslim z jeho ulice a podnikne s ním cestu do své rodné země. V *Noemově dítěti* je hrdinou příběhu malý Josef, kterého s dalšími židovskými dětmi za války ukrývá katolický kněz.

(*Oskar a růžová paní* byl v repertoáru mnoha divadel, v současné době se hraje v divadle Kalich. Nejbližší představení se koná **12. února**.)

Vydalo nakl. Garamond v Praze roku 2023 (4. doplněné vydání). Z francouzštiny přeložily Denisa Kerschová-Brosseau a Zdenka Kovářová. 256 stran; dop. cena 349 Kč.

BÍLÁ ZRCADLA

■ Výstava *Bílá zrcadla* představuje tvorbu známého umělce Viktora Pivovarova, tentokrát za doprovodu děl jeho syna Pavla Peppersteina. Ten vypráví příběhy zapomenuté Prahy, jež ho okouzlila zvláštní mystickou atmosférou, zašlostí a šedostí. Jeho dílo doprovázejí groteskní komentáře, je plné odkazů na surrealismus, Malevičovy suprematistické modely, pop-art a politickou karikaturu. Výstava se koná v DSC Gallery v Dlouhé třídě 5 a potrvá **do 10. března**. Přístupná je po–pá od 13 do 18 hodin.

BOLEST TĚCH DRUHÝCH

■ Téměř před 20 lety napsala Susan Sontagová esej *S bolestí druhých před očima*, ve kterém položila důležitou otázku: „Jak lze zprostředkovat utrpení, které je pro ty, kteří ho sami nezažili, nepředstavitelné?“ Odpověď, v době válečného konfliktu více než aktuální, lze nyní hledat v holešovickém Centru současného umění DOX. Vodítkem mohou být díla více než čtyřiceti významných autorů na nové skupinové výstavě *Bolest těch druhých*. Projekt se zamýšlí nad schopností umění vypovídat o válce (nejen té na Ukrajině), ale především nad tím, zda my sami jsme či nejsme schopni vztahovat se prostřednictvím umění k hrůzám války a k bolesti lidí, které zasáhla. Výstava představuje malbu, fotografii, grafiku, videa a instalace umělců z různých zemí, a to jak díla současná, tak historická (s jedním z nich, Matvejem Vajsbergem, se čtenáři *Rch* již mohli seznámit). Dne **16. února** od 18 hodin se koná komentovaná prohlídka s kurátory.

ACHINOAM NINI

■ Oblíbená izraelská zpěvačka, skladatelka a perkusistka Achinoam Nini, známá také jako Noa, vystoupí dne **1. března** od 19.30 ve velkém sále Novoměstské radnice v Praze. Pochází z rodiny jemenských Židů, studovala v New Yorku a poté Rimon School of Jazz and Contemporary Music v izraelském Ramat Hašaronu, její hudba je známá spojováním jazyků a stylů.

Na pražském koncertě ji doprovodí na klavír Ruslan Sirota, původem z Ukrajiny. Bližší informace a vstupenky na www.jmw.cz.

KULTURNÍ POŘADY

ŽIDOVSKÁ OBEC PRAHA

Maiselova 18, velký sál

Káva o půl čtvrté

■ V pondělí **27. února** přivítáme na Kávě známého divadelního a filmového herce a dabéra **Petra Kostku**.

Kavárna je otevřena od 14.30, program začíná v 15.30. Připravil a moderuje Honza Neubauer. Vstup volný. Těšíme se na vás.

ODBOR PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽMP

Auditorium

Maiselova 15, 110 00 Praha 1 (3. patro)

■ Není-li uvedeno jinak, začínají pořady v 18 hodin a je na ně volný vstup.

■ 7. 2.: **Pavel Hošek – *Chasidské příběhy***. Příběhy, které si chasidé vyprávěli o zázračných rabínech a jejich podivuhodných skutcích, se staly nevyčerpatelným zdrojem literární inspirace. Stále znovu vydávané sbírky chasidských příběhů zachycují kouzlo východoevropské židovské kultury a zároveň v sobě nesou aktuální poselství židovské duchovní tradice. O bohatství literární kultury chasidského světa bude ve své přednášce hovořit religionista Pavel Hošek.

■ 16. 2.: **David Vaughan – *Zapomenutý příběh rodiny Welsových***. Rudolf Wels byl významným architektem meziválečného Československa. Během nacistické okupace byl s manželkou a synem Martinem deportován do Osvětimi, kde všichni zahynuli. Přežil pouze starší syn Tomáš, kterému se v roce 1939 podařilo uprchnout do Velké Británie. S příběhem rodiny Welsových seznámí návštěvníky novinář a spisovatel David Vaughan.

■ 22. 2.: ***Hebrejské vyprávění mezi Východem a Západem***. Zveme vás na setkání nad staletí starými židovskými příběhy. Východní tradici zastoupí *Kniha úlevy po veškerých trápeních* rabiho Nisima ben Jákova ibn Šáhína (11. století), západní tradici pak anonymní soubor vyprávění sestavený v 15. století v Řezně. Vyprávění příběhů provází židovskou kulturu od biblických dob až do současnosti. Proč středověcí Židé vyprávění sepisovali? Z jakých pramenů čerpali a jakými způsoby se vyprávěcí tradice šířily? Přednáška Daniela Bouška a Pavla Sládka se koná u příležitosti vydání českých překladů obou zmíněných souborů.

■ 23. 2.: **Filmová projekce – *Amerika***. Hlavní hrdina Eli pracuje jako trenér plavání v Chicagu a zpráva o otcově smrti ho donutí vrátit se do rodného Izraele, kde kontaktuje kamaráda z dětství. Oživení starého přátelství spustí řadu událostí a všem zúčastněným změní život. Snímek napsal a režíroval izraelský režisér Ofir Raul Graizer, známý oceňovaným dramatem *Cukrář*. Úvodní slovo pronese historička Alice Aronová. *Amerika* (Izrael, Německo, Česko 2022, 127 min.).

■ 28. 2.: **Jan Dvořák – *Historie jedné hereze***. Přednáška historika Jana Dvořáka přiblíží osudy příslušníků pražské židovské rodiny Freundových. Osudy rodiny odrážejí mocenské střety v meziválečném komunistickém hnutí a turbulentní vývoj československo-sovětských vztahů. K dovršení rodinné tragédie pak dochází za nacistické okupace Čech a Moravy. Večer je součástí přednáškového cyklu ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů.

Dílna ŽMP

Maiselova 15, 110 00 Praha 1 (ve dvoře)

■ Neděle 12. 2. od 10 hodin: ***Lvíček Arje vypráví příběh o Jonášovi a velrybě***. Budeme si s nimi povídat o tom, jaké to je být prorokem a co všechno se může přihodit, když se prorokovi do prorokování zrovna moc nechce. Společně si vyrobíme velryby a další mořské bytosti. Vstupné 90 Kč. Prohlídka: Starý židovský hřbitov.

ROZHLASOVÉ POŘADY V KNIHOVNĚ ŽMP

■ Židovské muzeum v Praze (ŽMP) získalo na základě licenční smlouvy s Českým rozhlasem k prezenčnímu užití několik rozhlasových cyklů a pořadů věnujících se judaismu, židovským památkám a kultuře, antisemitismu a obětem šoa. Pořady, připravené ředitelem muzea Leem Pavlátem ve spolupráci s Českým rozhlasem, byly uváděny v letech 1996–2017 a na DVD nosičích je nabízí k poslechu a studijním účelům muzejní knihovna.

Pro zájemce je k dispozici jedenáctidílný cyklus *Židovský rok a jeho svátky*, jedenáctidílný cyklus *Synagogy Čech, Moravy a Slezska*, pětidílný cyklus *Židovská duchovní hudba* a třídílný pořad *Antijudaismus a antisemitismus*. Vybrané pořady přinášejí i unikátní hudební ukázky.

Samostatným pořadem je *Norimberský proces* přinášející zvukové dokumenty ze zasedání Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku.

Žalozpěv za 77 297 obětí je literárně-hudební pásmo z básnické prózy Jiřího Weila a klavírních skladeb Ervína Schulhoffa vysílané ke Dni památky obětí holokaustu.

Celovečerní pásmo *Každý člověk má své jméno* je komponovaný projekt veřejného předčítání jmen českých Židů, kteří zahynuli v ghettech a vyhlazovacích táborech. Více než čtyřhodinový přímý přenos z Pinkasovy synagogy vysílal Český rozhlas 3 – Vltava.

Jednotlivé pořady lze vyhledat prostřednictvím on-line knihovního katalogu v sekci databáze – kulturní pořady. *(žmp)*

LITERÁRNÍ A VÝTVARNÁ SOUTĚŽ PAMÁTNÍKU TEREZÍN

■ Památník Terezín vyhlašuje na rok 2023 XXIX. ročník literární a XXVII. ročník výtvarné soutěže – Memoriálu Hany Greenfieldové se společným tématem „Svět chce být klamán?“.

Nacisté se snažili již v průběhu druhé světové války zahlazovat stopy svých zločinů. Využili i Terezín, který byl lživě představován jako město, kde mohou Židé v klidu žít. Dodnes tomuto dojmu podléhají ti, kdo věří popíračům holokaustu.

V letošních pracích by se měli soutěžící zamyslet nad následujícími otázkami: Proč tito lidé nevěří dokázaným skutečnostem o holokaustu? Proč jsou někteří lidé přesvědčeni o existenci celosvětového židovského či jiného spiknutí? Proč někteří lidé popírají vážnost pandemie covidu-19? Proč jsou někteří lidé přesvědčeni o tom, že výsledky posledních prezidentských voleb v USA byly zfalšovány? Že ruská armáda na Ukrajině neprovádí válečné zločiny? Co všechno může hrát roli ve vytváření lidských úsudků, zejména v případě popírání holokaustu?

Soutěžící mohou zvolit jakoukoli uměleckou formu či techniku, práce však musí odpovídat vyhlášenému tématu.

Účastnit se mohou žáci základních a středních škol, gymnázií a učilišť z České republiky, počet děl zaslaných z jedné školy není omezen. Práce laskavě předejte nebo odešlete do Památníku Terezín (Principova alej 304, 411 55 Terezín) nejpozději do **11. dubna 2023**. Slavnostní vyhlášení výsledků soutěže proběhne 8. června v Terezíně. Výherci získají řadu věcných cen i peněžní odměny. Další informace a podmínky soutěže jsou k dispozici na webu Památníku Terezín v sekci Vzdělávání. Kontakt pro bližší informace: Památník Terezín, Vzdělávací oddělení – Mgr. Pavel Straka, Mgr. Jan Kaňa, tel.: 416 724 563, e-mail: straka@pamatnik-terezin.cz, kana @pamatnik-terezin.cz. *(pt)*

VÝZVY, ZPRÁVY
INZERCE

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE

■ **Exkurze do Kodaně**: V polovině prosince 2022 navštívila skupina studentů z kvinty partnerskou židovskou školu v Kodani a obnovila tak tradici vzdělávacích pobytů v zahraničí. V průběhu pobytu se studenti několikrát setkali s vrstevníky z kodaňské židovské školy, zažili s nimi výuku i přípravu na společný šábesový program, měli příležitost poznat nejen kodaňské pamětihodnosti, ale i místní život. Vydali se také do švédského města Malmö, kde navštívili synagogu a židovské komunitní centrum.

Koncem května se na svou vzdělávací exkurzi a setkání s dětmi z athénské židovské školy těší žáci 8. a 9. třídy.

■ **Chanukové oslavy**: Školní chanukové oslavy jsme obohatili o novou tradici: na každý den jsme pozvali jednoho z našich rodičů či prarodičů, jehož práce „rozsvěcuje“ svět kolem nás. Poslední školní den Svátku světel si žáci zahráli tradiční celoškolní chanukovou bojovku.

■ **Výjimečný úspěch studentek**: Naše dvě studentky Lada Jirkalová z oktávy a Anna Marie Vančurová ze septimy úspěšně zakončily studentskou stáž v rámci projektu Otevřená věda na Akademii věd ČR.

■ **In medias res**: Srdečně vás zveme na 9. ročník studentské konference In medias res. Koná se **14. února** v LŠ a poskytne prostor řadě zajímavých přednášejících. Účast je zdarma. Veškeré důležité informace naleznete také na našem instagramovém profilu (@lauderky_imr) a na webových stránkách (http://konference.lauder.cz/). (*ip*)

PRŮZKUM ANTISEMITISMU V EVROPSKÉ UNII

■ **Nejrozsáhlejší průzkum o vnímání antisemitismu v EU a zkušenostech s ním mezi Židy je nyní k dispozici na webových stránkách www.eujews.eu. Srdečně vás zveme k účasti v průzkumu, který je otevřen všem, jimž je aspoň 16 let a hlásí se k židovství.**

Průzkum Agentury Evropské unie pro základní práva (FRA) bude shromažďovat údaje ve třinácti členských státech EU. Ze zjištění získají vnitrostátní orgány a instituce EU informace, které využijí ve svém úsilí chránit základní práva Židů, bojovat proti antisemitismu a podporovat židovský způsob života v Evropě.

Navštivte webové stránky **www.eujews.eu**, kde se o průzkumu dozvíte více informací a budete se ho moci zúčastnit. Agentura Evropské unie pro základní práva a její dodavatelé zajišťují, aby při shromažďování a analýze údajů byla dodržována všechna pravidla ochrany údajů. Sdílejte, prosím, odkaz na průzkum s rodinnými příslušníky a známými – zejména s těmi, kteří nemusí být spojeni s organizovanou židovskou komunitou, aby byla zajištěna silná a široká účast. (*fžo*)

POCTA BEDRNÍKOVI

■ Památník Terezín zve na vzpomínkovou akci „Pocta Bedrníkovi aneb Za svobodu slova a myšlení“. Ve středu 7. února 1945 byl v terezínské Malé pevnosti popraven hrabě Zdeněk Bořek-Dohalský, novinář *Lidových novin*, stoupenec Masarykova Československa a výrazná postava protinacistického odboje (Bedrník bylo jeho krycí jméno). Pietní akce připomene nejen pohnuté osudy rodu Dohalských, ale také životní příběhy dalších žurnalistů, které nacisté perzekvovali a věznili právě v prostorách Malé pevnosti v Terezíně (K. H. Klíma, Karel Poláček, Ferdinand Peroutka a další). Pietní akce se koná v terezínské Malé pevnosti v úterý **7. února** od 15 hodin. (*sl*)

RODINA BERGERŮ

■ Už delší dobu marně pátrám po osudech rodiny Bergerů po roce 1948. Oba strávili jako Židé válku v Londýně. Walter Berger byl pravá ruka Pavla Tigrida a poté pracoval v Praze na ministerstvu sociální péče. Zita, rozená Lažanská, si Waltera vzala v Londýně v roce 1942. Před válkou i po ní byla herečka (v roce 1948 hrála v krátkém filmu *Křižovatky života*). Od roku 1950 se stopa ztrácí. Vím jen to, že bydleli v Heřmannově ulici 45 v Holešovicích. Po válce adoptovali chlapce Vladimíra, rozeného Schreiber. Walter pocházel z Radvanic (dnes část Ostravy) a Zita z Chodové Plané u Mariánských Lázní. Zita žila ještě v 80. letech v Praze, její svazek StB skartovala v září 1989. Za jakoukoli stopu děkuji předem. Kontakt: A. Sedláčková, andrea.sedlackova222@ gmail.com.

ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY

■ Je tomu více než 32 let, kdy byl v rámci sbírky orální historie *Rozhovory s pamětníky* při Židovském muzeu v Praze natočen první rozhovor s přeživší šoa. Za těchto 32 let se podařilo natočit další stovky rozhovorů a dnes je celkový počet za hranicí 1800 interview. V rámci sbírky orální historie *Rozhovory s pamětníky* se s podporou Nadačního fondu obětem holocaustu a dalších dárců podařilo za uplynulý rok natočit několik desítek rozhovorů, z toho celkem deset rozhovorů se zástupci první generace. Rozhovor nám poskytly pozoruhodné osobnosti z ČR, Spojených států amerických a Izraele. Nejstaršímu z narátorů bylo téměř sto let. V několika dalších případech to byl pro aktéra první rozhovor na téma židovství či holokaustu.

Díky spolupráci s tazatelkami Jitkou Radkovičovou a Monikou Hankovou se nám daří zaznamenávat osudy pamětníků i za hranicemi ČR: v Izraeli a v USA. Nalézt dnes pamětníka, který holokaust zažil na vlastní kůži a jehož příběh nebyl dosud zachycen, je velice nesnadné, o to důležitější se jeví nahrávání rozhovorů s druhou generací přeživších. Často se setkáváme se sebeidentifikací druhé generace v příbězích svých předků. Pamětníkům se velmi často daří rekonstruovat mnohé vzpomínky a zážitky, které měly být dávno zapomenuty. Děkuji všem, kdo nám doporučili, či dokonce zprostředkovali rozhovor s některými pamětníky. Bez této spolupráce by sbírka nemohla existovat.

V orálně historickém výzkumu se stále potýkáme s otázkami, proč nenahráváme rozhovory s pamětníky prostřednictvím moderních technologií, proč neotevřeme sbírku většinové společnosti? Důvod je prostý: Příběhy, které sbírka zaznamenává, jsou osobní a citlivé povahy. Často mezi pamětníkem a tazatelem vzniká pouto na celý život, které spočívá právě v osobním setkání.

Mnoho našich aktérů by o svém příběhu nikdy nehovořilo, ale současná situace a sílící extremistická pravice s jasnými prvky antisemitismu jejich názor mění. Rád bych touto cestou poděkoval všem, kteří s námi rozhovor nahráli, rozhodli se uchovat svůj příběh pro další generace. Pokud byste měli ve svém okolí někoho ze zástupců první či druhé generace, který s námi dosud svůj příběh nesdílel, budeme rádi za jakékoli doporučení a kontakt. Obrátit se můžete na Antonína Kurovce, správce sbírky *Rozhovory s pamětníky* – antonin.kurovec@jewishmuseum.cz. (*ak*)

ZPRÁVY Z OBCÍ

ŽNO BANSKÁ BYSTRICA

Blahoželáme našim členom, ktorí v mesiaci **február** slávi sviatok svojich narodenín: pani Dagmar Hrnčiarová, nar. 2.2. – 71 rokov; pani Eva Welwardová, nar. 19.2. – 75 rokov; pani Marta Uhliarová, nar. 17.2. – 57 rokov; pán Ján Uhliar, nar. 20.2. – 70 rokov; pán Leopold Redlinger, nar. 22.2. – 82 rokov, a pán Matej Turčan, nar. 27.2. – 33 rokov. Všetkým úprimne prajeme veľa zdravia, spokojnosti a pohody.

Ad mea veesrim šana!

ŽNO BRATISLAVA

V mesiaci **február** oslávia narodeniny: pani Eva Bihellerová – 75 rokov; pán Juraj Bock – 87 rokov; pán Peter Borský – 72 rokov; pani Zuzana Diamantová – 85 rokov; pán MUDr. Ladislav Ellinger – 65 rokov; pán Peter Gavora – 81 rokov; pán Anatolij Goldenberg – 76 rokov; pán Jozef Kopelmann – 76 rokov; pán Peter Munk – 70 rokov; pani PhDr. Judita Neumannová – 72 rokov; pani PhDr. Zuzana Paliderová – 84 rokov; pani Agneta Schauerová – 75 rokov; pán Ing. Pavol Skalický – 74 rokov; pani Valéria Slámová – 95 rokov; pán Karol Slnek – 74 rokov; pán MUDr. Kurt-Karol Sudek – 92 rokov; pani Karolína Szóradová – 74 rokov; pani Judita Šándorová – 87 rokov; pán Ján Štrasser – 77 rokov; pán Milan Valášek – 76 rokov; pán Ivan Weiss – 50 rokov; pán Tomáš Ing. Weiss – 73 rokov, a pán JUDr. Ivan Werner – 77 rokov. Všetkým prajeme veľa zdravia, spokojnosti a pohody.

Ad mea veesrim šana!

ŽO BRNO

V **únoru** oslaví své jubileum: paní Sara Blau, nar. 17.2. – 22 let; paní Hana Fischer, nar. 17.2. – 75 let; pan Milan Lustig, nar. 22.2. – 87 let; pan Ondra David Joshua, nar. 16.2. – 13 let; pan Jan Rybář, nar. 17.2. – 76 let; pan Martin Stančev, nar. 26.2. – 50 let; pan Petr Urban, nar. 9.2. – 64 let, a paní Milada Winklerová, nar. 1.2. – 74 let. Všem přejeme dobré zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO DĚČÍN

V **lednu** oslavili své jubileum: pan Martin Elis Šachar – 35 let; pan David Chod – 44 let; paní Zuzana Jančaříková – 60 let; paní Mgr. Isabela Jelínková – 53 let; paní Pavla Kroupová – 44 let, a pan Vasil Trpak – 61 let.

V **únoru** oslaví své jubileum: pan Petr Malina – 81 let; pan Ing. František Comorek – 64 let; pan Willy Elbert – 56 let; pan Zdeněk Popper – 75 let, a pan Mgr. Michal Zpevák – 67 let. Všem přejeme dobré zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO KARLOVY VARY

V **únoru** oslaví narozeniny: paní Mgr. Alena Závorová, nar. 2.2. – 60 let, a paní Jana Novotná, nar. 20.2. – 49 let. Jmenovaným přejeme hodně zdraví a pohody do dalších let.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí

Se smutkem oznamujeme, že 25. prosince 2022 zemřel ve Frankfurtu nad Mohanem ve věku 101 let pan Andreas (Bandi) Haas z Karlových Varů. Členem Židovské obce Karlovy Vary byl v letech 1953–1971. *Zichrono livracha!*

ŽNO KOŠICE

V mesiaci **február** oslávia narodeniny: paní Etela Bergerová – 66 rokov; pán Tomáš Borový – 77 rokov; pán MUDr. Ladislav Burger – 74 rokov; pani Hedviga Ivaščuová – 69 rokov; pán Erwin Löwy – 68 rokov; pani Eva Pavljuková – 76 rokov; pán Ing. Daniel Riemer – 75 rokov; pani MUDr. Mária Rzounková – 76 rokov, a pani Ing. Viera Veselová – 76 rokov. Prajeme im veľa zdravia.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OLOMOUC

V **únoru** oslaví jubileum: slečna Kristýna Neumannová, nar. 5.2. – 18 let, a paní Helena Wil, nar. 22.2. – 75 let. Přejeme jim pevné zdraví, štěstí a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PLZEŇ

V **únoru** oslaví narozeniny: paní Iveta Čechová – 55 let, a pan Ing. Zdeněk Roubíček – 71 let. Oběma oslavencům přejeme hodně zdraví, štěstí a osobní spokojenosti.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PRAHA

V **únoru** oslavují narozeniny: pan Albert Erent, nar. 2.2. – 83 let; pan Aron Chaplik, nar. 24.2. – 85 let; paní Helena Klímová, nar. 3.2. – 86 let; paní Milena Landischová, nar. 24.2. – 81 let; paní Renata Pavelková, nar. 8.2. – 85 let; pan Petr Pilný, nar. 17.2. – 84 let; paní Mariana Russová, nar. 14.2. – 86 let; paní Alena Smolíková, nar. 9.2. – 85 let, a paní Helena Valíková, nar. 5.2. – 92 let. Všem přejeme pevné zdraví do dalších let.

Ad mea veesrim šana!

Oznámení

V úterý 27. prosince 2022 se na Novém židovském hřbitově v Praze při prvním výročí úmrtí paní Ing. Nony Smělé konalo odhalení macevy na jejím hrobě.

ŽNO PREŠOV

V mesiaci **február** sa dožívajú jubileí títo naši členovia: pán Ing. Pavel Greguš – 67 rokov; pani Ing. Bianka Horváthová – 76 rokov; pani MUDr. Helena Martonová – 80 rokov, a pani Erika Tomková – 73 rokov. Oslávencom prajeme všetko najlepšie a hlavne pevné zdravie.

Ad mea veesrim šana!

ŽO TEPLICE

V **únoru** oslaví narozeniny: pan Michael Lichtenstein, nar. 23.2. – 72 let, a paní Ivana Mertová, nar. 12.2. – 31 let. Přejeme jim pevné zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

KEHILA TRENČÍN

V mesiaci **február** oslavuje náš člen Ing. Jozef Beck z Prievidze 70 rokov. Oslávenci prajeme všetko najlepšie.

Ad mea veesrim šana!

ŽO ÚSTÍ NAD LABEM

V **únoru** oslaví narozeniny: paní Mgr. Zdeňka Matičková, paní Věra Novotná, paní Jana Krausová, paní Bc. Lucie Vandas a pánové Mgr. Vladimír Matička a Mgr. Pavel Ťupek. Jmenovaným přejeme hodně zdraví a pohody do dalších let.

Ad mea veesrim šana!

ZPRÁVY ZE SVĚTA

TERORISTICKÝ ÚTOK

V pátek 27. ledna zaútočil ve čtvrti Neve Jaakov ve východním Jeruzalémě terorista. Palestinský ozbrojenec přijel autem k synagoze, a když Židé vycházeli po večerních modlitbách, zahájil palbu. Útočníka, který zavraždil sedm lidí a další zranil, zastřelili policisté. Podle izraelských médií byl terorista členem Hamásu.

Druhý den v sobotu zaútočil u Davidova Města, archeologického naleziště u jeruzalémského Starého Města, třináctiletý Palestinec a zranil dva muže, otce a syna, spěchající k Západní zdi.

Premiér Netanjahu oznámil, že reakce na masakr civilistů bude „silná, rychlá a přesná“. Oznámil sérii represivních kroků proti Palestincům, včetně plánů na rušení sociální dávky pro rodiny útočníků či posílení židovských osad na Západním břehu. Útok následoval po izraelské operaci v Dženínu na Západním břehu, která byla provedena kvůli akutní hrozbě teroristického útoku ze strany palestinských militantů a při níž zahynulo devět lidí.

ZE SVĚTLÉ DO DUBAJE

V lednu byl na výstavě v Dubaji v muzeu Křižovatka civilizací odhalen svitek Tóry z předválečného Československa. Svitek Tóry pochází ze Světlé nad Sázavou, v rámci nacistického svozu židovského majetku se za holokaustu ocitl v pražském Židovském muzeu a roku 1964 patřil k 1564 svitkům Tóry, které komunistické úřady odebraly z majetku tehdejšího Státního židovského muzea a prodaly je charitativní organizaci Memorial Scrolls Trust v Londýně. Ta je nechala opravit a přiděluje je synagogám a organizacím po celém světě. Je to poprvé, kdy byl nějaký svitek přidělen do muzea v arabském a islámském světě.

ROZVRÁCENÝ SVĚT

Do 19. února 2023 potrvá v galerii Schirn Kunsthalle ve Frankfurtu nad Mohanem velká výstava Marca Chagalla s názvem *Rozvrácený svět*. Expozice osvětluje dosud málo známou stránku jeho tvorby: díla z třicátých a čtyřicátých let 20. století, „rozvrácený svět“ za nacismu a holokaustu, kdy Chagall reflektoval stále agresivnější antisemitismus v Evropě. Když nacisté okupovali Francii a začali deportovat Židy, malíř opustil Paříž. Ukryl se s manželkou v Marseille a poté uprchli přes Španělsko a Portugalsko, roku 1941 získali azyl v USA. Více o výstavě naleznete na www.schirn.de.

Marc Chagall: *Padlý anděl*, 1933, olej na plátně. Z výstavy ve Frankfurtu nad Mohanem.

SYNAGOGA VE WALESU

Nadace pro židovské dědictví (Foundation for Jewish Heritage), která obnovuje židovské památky po celé Evropě, se ujala zchátralé synagogy ve Walesu. Templ v Merthyru přestal kvůli špatnému stavu fungovat jako komunitní budova v roce 1983. Nadace ji zakoupila roku 2019 a po rekonstrukci hodlá v jedné části otevřít první muzeum věnované více než 250 let trvající historii Židů ve Walesu.

KOŠER DUŠE

V lednu byly v New Yorku vyhlášeny vítězné knihy 72. ročníku soutěže National Jewish Book Awards. Vyhrála publikace *Koshersoul*, memoáry šéfkuchaře M. W. Twittyho o jeho práci spojující židovskou a afroamerickou kulinářskou historii. Oceněna byla Miriam Ruth Blacková za román *Shayna* o přistěhovalcích z počátku 20. století, který se odehrává ve štetlu a na newyorské Lower East Side. Cenu za nejlepší knihu v oblasti amerických židovských studií získali Nomi M. Stolzenbergová a David N. Myers za zmapování historie chasidské komunity v Kiryas Joel ve státě New York. Cenu za biografii obdržel Jonathan Freedland za knihu *The Escape Artist* o Rudolfu Vrbovi, jež výrazně čerpá z Vrbových vlastních pamětí *Utekl jsem z Osvětimi*.

NOMINACE NA OSCARY

Film *Fabelmanovi*, autobiografické drama Stevena Spielberga o jeho židovské výchově, získal v lednu sedm nominací na cenu Americké akademie, Oscara. Židovské téma se objevuje i v dalším nominovaném snímku, psychologickém dramatu *Tár* s Cate Blanchettovou v hlavní roli problematické dirigentky. Nominaci obdržela též nová německojazyčná adaptace klasického románu E. M. Remarqua z roku 1929 *Na západní frontě klid*. Protiválečný román nacisté po svém nástupu k moci zakázali a nechávali jej pálit.

ZTRACENÝ A NALEZENÝ

List *The Forward* přináší příběh o ztracené a po padesáti letech nalezené kopii snímku, který roku 1962 natočil slavný filmový herec Paul Newman. Vytvořil ho na motivy jednoaktovky A. P. Čechova *O škodlivosti tabáku*, do role hlavního hrdiny Ňuchina, sužovaného panovačnou manželkou, obsadil Michaela Stronga (jehož rodina uprchla z Ruska na počátku 20. století před pogromy) a umístil ho do starého jidiš divadla na manhattanské Lower East Side. Ňuchinův monolog se odehrává na jevišti, a jak se ukáže na konci hry, před naprosto prázdným hledištěm. Jak *The Forward* podotýká, Čechovovy texty patřily k těm, které si s sebou emigrující Židé často brali, mohli je číst nejen rusky, ale také v jidiš. Umírající dramatik totiž svěřil spisovateli Šolomu Alejchemovi zdarma práva na jidiš překlady celého svého díla. Jak známo, Paul Newman měl po otci židovské kořeny, po matce slovenské. (*am*)

ראש חדש ירחון
ROŠ CHODEŠ

Vydává Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 01 Praha 1, IČO: 00438341, www.fzo.cz. Redakce a administrace: Izraelská 1, 130 00 Praha 3, telefon/fax 226 235 217, e-mail: roschodes@sefer.cz. Redakce: Alice Marxová (šéfredaktorka), Jiří Daníček. Sekretariát a výtvarná spolupráce: Anna Tomášková. Vychází měsíčně, nevyžádané rukopisy se nevracejí. Číslo indexu 47 680. Předplatné zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné, spol. s r. o. (www.send.cz; call centrum 225 985 225; mobil 777 333 370; e-mail: send@send.cz). Předplatné pro Slovensko: MAGNET press Slovakia, s. r. o., P. O. Box 169, 830 00 Bratislava, tel.: 00421-2-67201931-33, fax: 00421-2-67201910 (20,30), e-mail: predplatne@press.sk. Předplatné do zahraničí a v elektronické podobě vyřizuje administrace *Roš chodeš*. MKČR E922, ISSN 121074 68. Toto číslo vychází 1. 2. 2023.

Cena 30 Kč (1,20 €)